

VILNIUS, KURIO NEBĖRA



VILNIAUS APSKRITIES ADOMO MICKEVIČIAUS VIEŠOJI BIBLIOTEKA

VILNIUS, KURIO NEBĖRA

Skiriama Vilniaus miesto 700 metų jubiliejui

Vilnius

2023



VILNIAUS APSKRITIES
ADOMO MICKEVIČIAUS
VIEŠOJI BIBLIOTEKA



Vilnius 700

Sudarė

Jurgita Lazauskaitė

Redagavo

Zita Tiukšienė

Korektūra

Nijolė Sisaitė

Dizainas

Jurgita Lazauskaitė

Viršelyje:

Šnapiškių Jėzaus koplyčia.

Juozapas Čechavičius. 1870–1880 m.

ISBN 978-609-95710-6-5

© Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka, 2023



Vilniaus panorama. Dailininkė Kristina Karvelytė. 2023 m.

Turinys

Pratarmė	6
Vilniaus pilys	8
Aukštutinė pilis	15
Žemutinė pilis	26
Kreivoji pilis	44
Vilniaus miesto gynybinė siena ir vartai	45
Pilies vartai	52
Bernardinų vartai	58
Spaso (Išganytojo) vartai	60
Totorių vartai	61
Subačiaus vartai	62
Rūdninkų vartai	66
Vilijos (Vilniaus) vartai	68
Trakų vartai	69
Marijos Magdalietės (Šlapieji vartai)	72
Pirmoji Vilniaus rotušė	74
Didikų rezidencijos	78
Viršupio rūmai	78
Radvilų rūmai	80
Oskierkų rūmai	96
Vilniaus maldos namai, koplyčios	97
Pirmosios Vilniaus katedros	97
Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčia	104
Šv. Marijos Teresės bažnyčia	108
Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčia	109
Nukryžiuoto Išganytojo koplytėlė	112
Viešpaties Jėzaus koplytėlė	113
Šv. Veronikos koplytėlė	114
Kristaus koplytėlė	115

Spaso (Išganytojo) cerkvė	120
Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia	121
Vilniaus Didžioji sinagoga	124
Totorių mečetė	128
Vilniaus kapinės	132
Evangelikų reformatų kapinės	132
Evangelikų liuteronų kapinės	138
Senosios žydų kapinės	144
Naujosios žydų kapinės	150
Totorių kapinės	156
Literatūra ir šaltiniai	158

Pratarmė

Vilniui jau 700 metų. Miesto įkūrimo metais įprasta laikyti pirmąjį jo paminėjimą istoriniuose šaltiniuose. Vilnius pirmą kartą paminėtas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 1323 m. sausio 25 d. laiške Hanzos miestų piliečiams. Jame kunigaikštis kvietė juos atvykti į Lietuvą. Lotynų kalba parašytame laiške Gediminas autentiškai užrašė Vilniaus vardą.

Per tuos 700 metų Vilniaus miestas buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sostinė, Rusijos gubernijos centras, Lenkijos pakraščio miestas, Lietuvos TSR sostinė, dabar – nepriklausomos Lietuvos sostinė. Kiekviena istorinė epocha paliko savo pėdsakus miesto gatvių išplanavime, pastatų architektūroje. Keitėsi architektūros stiliai, karai ir stichinės nelaimės taip pat keitė miesto vaizdą, pastatai buvo perstatinėjami, net griaujami. Deja, bet nemažai miesto statinių negrižtamai prarasta.

Lietuvos dailės istorikas Vladas Drėma (1910–1995) yra labai kruopščiai parengęs leidinį „Dingęs Vilnius“ (1991; 2013). Tai vertinga, mokliškai parengta Vilniaus ikonografijos studija su išsamiais tekstais apie neišlikusius miesto objektus. V. Drėmos knyga skirta profesionaliam Vilniaus pažinimui. Ji įkvepia ir toliau tirti Vilnių.

Elektroniniame leidinyje „Vilnius, kurio nebėra“ pateikiama trumpa, populiari istorinė informacija su iliustracijomis. Pristatomi kai kurie neišlikę Vilniaus miesto objektai: Aukštutinė, Žemutinė ir Kreivoji pilys, miesto gynybinė siena ir vartai, pirmoji Vilniaus rotušė, sugriautos didikų rezidencijos, miesto bažnyčios, koplyčios, sunaikintos kapinės.

Leidinio tekstai yra santraukos įvairių autorių publikacijų, kurios nurodomos laužtiniuose skliaustuose ir pateikiamos literatūros ir šaltinių sąrašė. Taip pat panaudota informacija, sukaupta Vilniaus apskrities bibliotekų kraštotyros duomenų bazėje „Vilnijos vartai“ (<https://www.vilnijosvartai.lt/>). Leidinys iliustruotas įvairių dailininkų darbų nuotraukomis iš ePaveldo, Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos (LIMIS), Europeanos, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos skaitmeninio archyvo, Vilniaus universiteto bibliotekos Skaitmeninių kolekcijų, Vilniaus regioninio valstybės archyvo, kitų šaltinių. Prie iliustracijų nurodomi 2023 m. žiūrėtų šaltinių internetiniai adresai.

Leidinyi skiriamas plačiąjai visuomenei: moksleiviams, mokytojams, miesto gidams ir visiems, besidomintiems Vilniaus praeitimi. Jis parengtas Vilniaus 700 metų jubiliejaus proga.

Vilniaus pilys

Vilniuje, Vilnios ir Neries sankirtoje, ant stataus kalno šlaitų įkurtoje gyvenvietėje žmonių gyventa jau I tūkstantmetyje prieš Kristų. Manoma, kad Pilies kalne jau IX a. buvo akmenų ir medžio įtvirtinimai. XIII a. pabaigoje – XIV a. pradžioje ant kalno pastatyta medinė pilis. Jos kiemą iš pietvakarių ir šiaurės juosė medinės sienos, iš rytų – pylimas ir siena. Kieme buvo nedidelių medinių pastatų [2, p. 13; 17, p. 9–11].

Vilniaus pilis pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose paminėta 1323 m. viename Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino laiške [17, p. 18].

XIV a. Vilniuje buvo trys pilys: Aukštutinė, Žemutinė ir Kreivoji. Įsikūrusios viena šalia kitos jos sudarė vientisą įtvirtinimų kompleksą. Viduryje, ant Pilies kalno, stovėjo Aukštutinė pilis. Prie kalno iš šiaurės vakarų ir pietvakarių glaudėsi Aukštutinės pilies papilys arba Žemutinė pilis. Į rytus nuo Aukštutinės pilies, ant Plikojo kalno, stūksojo Kreivoji pilis [17, p. 7].

Vilniaus pilių pastatus statė garsūs architektai. Statiniai dažnai buvo vidurinių ir vėlesnių amžių Lietuvos mūrinių pastatų etalonai [17, p. 9].

Plan miasta „Wilno”

Trochobnego przez niewiadomego z nazwiska Wenzelmana roku Pańskiego 1550.
ponowionego w geograficznym atlasie Dennera, w Norymberdze
roku Pańskiego 1810.



Objędnienie znaków

- | | | |
|-------------------------------------|--------------------------|--------------------------------------|
| 1) Zamki górny W. Książęst | 8) Pałac Biskupi | 15) Kamenna Brama |
| 2) Zamki dolny (Kryny-qrób) | 9) Ratusz | 16) Andriuska Brama |
| 3) Kosciół straży państwa W. Książ. | 10) Kaplica „Matnica” | 17) Żelazna Brama |
| 4) Kosciół i emfator św. Teresy | 11) Kościół św. Mikołaja | 18) Kiełka Brama |
| 5) Kosciół i klasztor D. Dominika | 12) Imbiary (Imbiary) | 19) Kościół i emfator „Rocoł” |
| 6) Pałac Chodakiewiczów | 13) Łeżimny rynek | 20) Zielony Most |
| 7) Kosciół św. Jana | 14) Ostra Brama | 21) Kosciół i klasztor D.D. Jezuicki |

Vilniaus planas, sukurtas pagal 1550 m. pieštą vaizdą.

Nežinomas XIX a. vid. dailininkas.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustr. iš ePaveldo: <https://bit.ly/3Bgouxm>.



Frans Hogenberg, Geor Braun.

Vilna Lituaniae Metropolis [Kartografija]. 1582 m.

© Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

CC BY-NC-ND. Iliustracija ePaveldo:

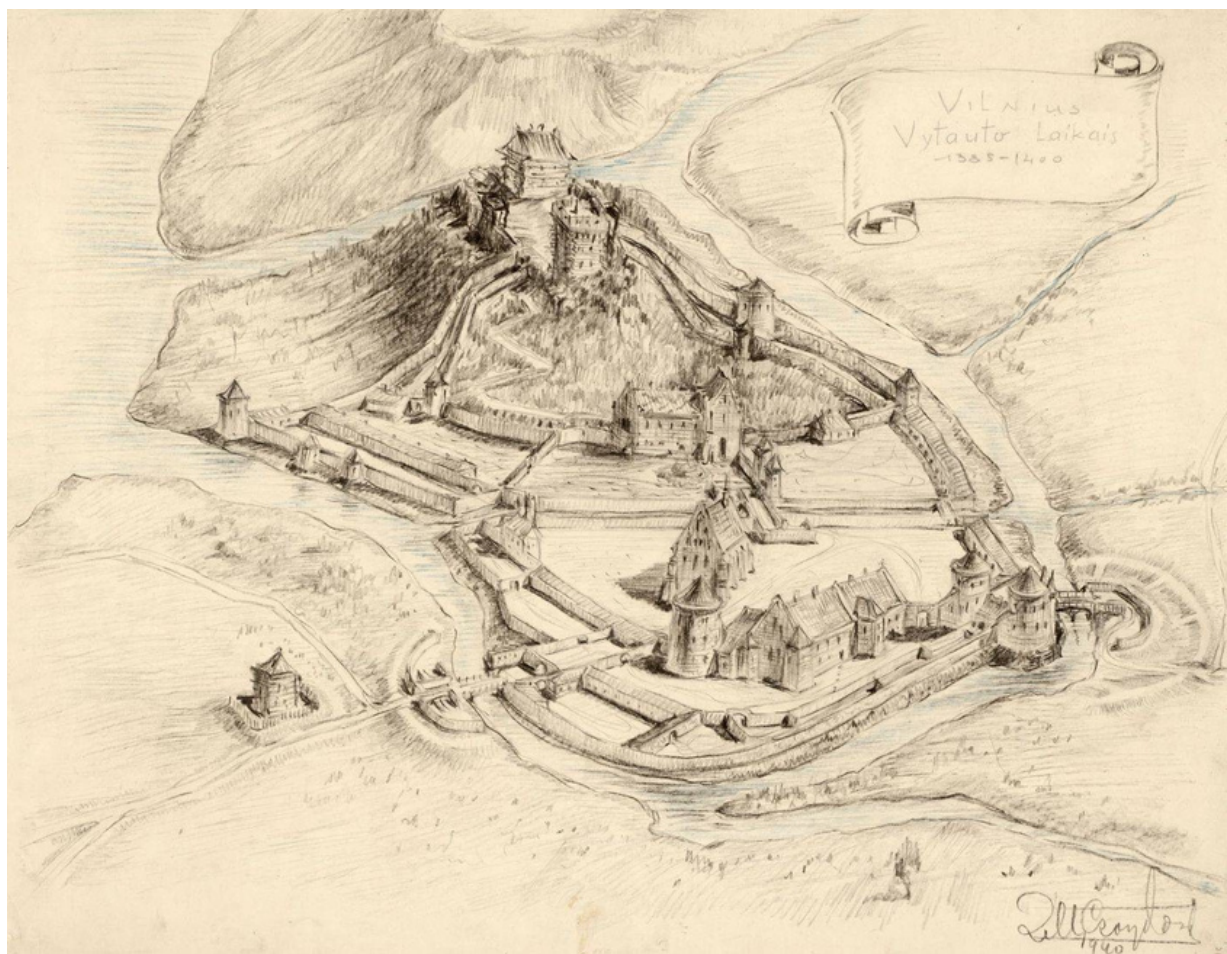
<http://bit.ly/3XJxEeX>.



Vilniaus miesto plano ir Vilniaus miesto pilių teritorijos brėžiniai.
1941 m. balandžio 6 d. © Kultūros paveldo centro
paveldosaugos biblioteka. CC BY-NC-SA.
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3XFou3e>.



Vilniaus panorama. Tomašas Makovskis. 1600 m.
Iliustracija iš Vikipedijos: <http://bit.ly/3HyaTFn>.



Vilnius Vytauto Didžiojo laikais. Zigmuntas Čaikovskis. 1940 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3iL7non>.

Aukštutinė pilis

Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose Vilniaus Aukštutinė pilis paminėta 1323 m. spalio 2 d. Gedimino taikos sutartyje su Ordinu ir Rygos miestu. Joje rašoma, kad sutartis sudaryta „mūsų pilyje Vilniuje“. 1324 m. lapkritį Aukštutinės pilies menėje Gediminas priėmė popiežiaus legatus. Čia buvo ir svetainė, kurioje pasiuntiniai buvo apgyvendinti [17, p. 18].

Kaip tuo metu atrodė Gedimino statyta pilis, rašoma flamandų keliautojo, diplomato Gilbero de Lanua (Ghillebert de Lannoy), 1413–1414 m. keliavusio po Lietuvą, atsiminimuose: „ ... atvykau į Lietuvos sostinę Vilnių, kurioje yra pilis, pastatyta ant labai aukšto smiltingo kalno, sutvirtinta akmenimis, žeme ir mūru. Viduje ji visa padaryta iš medžio. Tos pilies atšlaimas leidžiasi nuo aukšto kalno dviem šonais ligi apačios. Tame atšlaimė, apjuostame mūrine siena, yra daug namų. Pilyje ir jos kieme paprastai esti kunigaikštis Vytautas, Lietuvos valdovas. Minėta pilis ant kalno yra apsupta tik medine siena, padaryta mūro pavidalo“ [2, p. 13; 18, p. 49].

1365–1402 m. Aukštutinė pilis labai nukentėjo nuo kryžiuočių puldinėjimų. XIV a. antroje pusėje medinės pilies vietoje pastatyta mūrinė pilis. XIV a.–XV a. pradžioje ją juosė mūrinė siena su trimis bokštais. Kiemo rytiniame gale stovėjo iš plytų ir akmenų pastatyti dviejų aukštų gyvenamieji rūmai. Kiemo šiauriniame pakraštyje buvo vartai, pro kuriuos šiauriniu šlaituėjo kelias į Žemutinę pilį. 1419 m. pilis sudegė.

1365–1402 m. Aukštutinė pilis labai nukentėjo nuo kryžiuočių puldinėjimų. XIV a. antroje pusėje medinės pilies vietoje pastatyta mūrinė pilis. XIV a.–XV a. pradžioje ją juosė mūrinė siena su trimis bokštais. Kiemo rytiniame gale stovėjo iš plytų ir akmenų pastatyti dviejų aukštų gyvenamieji rūmai. Kiemo šiauriniame pakraštyje buvo vartai, pro kuriuos šiauriniu šlaituėjo kelias į Žemutinę pilį. 1419 m. pilis sudegė [8, p. 96–97; 17, p. 18–20].



ZAŁOŻENIE WILNA PRZEZ GEDYMINA.

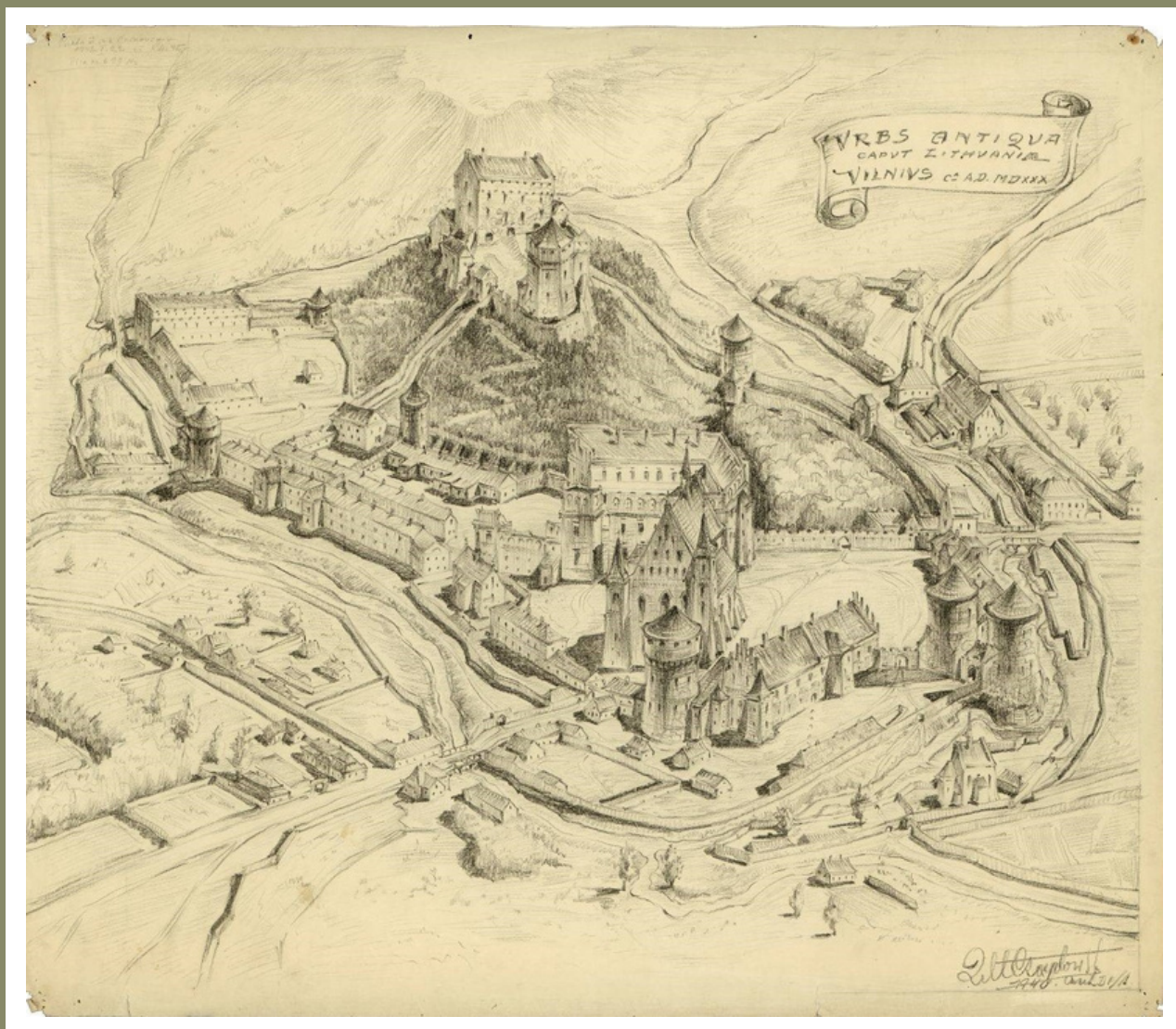
KOMPOZYCYA I RYSUNEK ANDRIOLLEGO.

Na głos zwany „Głóg Zabłona” wyszedł do niego pociąg świąt wawona, rozporczył przez w. księcia Biezwilnego Gedymina. Księżę zwołał wyrostników parcy, nakazał im być do obywatela wojny pociąg krytyczny na ósem Trakt, pobliżone na obywatela, rozporczył budowę w wielkim zakładzie jako kamień węgielny Wilna, ośmię o tym. Zbudowanie teraźniejszego miasta wiodło kapłanów obywateli podziwowywali Żak, arcykapłan bogactwa i wywał spiski bogów. Władze nakazał z Trak kapłan Gedymina, ośmię na bogactwo przybywało Lucha, przewalającego przez góry, ośmię łowców i ośmię obywateli indywidu, ośmię z Szwecji, który ośmię w pobliżu na kamieniu, ośmię w ośmię ośmię przybywało. Księżę ośmię goli krytyk, przystąpił przez wielkiego miłośnika Zakona z łowców i na ośmię. Proza kapłanów dźwiga się w głąb wiele obywateli ośmię kamionami ośmię go łód w pier-wianku pociąg, pociąg-pociąg-teraz... Łód białe ośmię, przed łowców, a. arcykapłan z białe ośmię, ośmię miłośnika, przystąpiło arcykapłan.

Gedimino pilies statyba. Mykolas Elvyras Andriolis. 1882 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3PdA4z7>.



Vilniaus pilies vaizdas. Zigmuntas Čaikovskis. 1940 m.
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3FijPfh>.

Valdant Lietuvos kunigaikščiui Vytautui Didžiajam, 1419–1422 m. atstatyta, iš pagarbos Vilniaus įkūrėjui pavadinta Gedimino pilimi. Pilies kompleksą sudarė trijų aukštų stačiakampio plano gotikiniai valdovo rezidenciniai rūmai ir kiemas, apsupti gynybine siena su trimis bokštais ir vartais. Vakarinis ir pietinis bokštai buvo aštuonkampiai, 4 aukštų (su šaudymo angomis), dengti piramidiniais stogais. XIV a. pabaigoje Lenkijos karalius Jogaila Aukštutinėje pilyje įrengė Šv. Martyno bažnyčią [17, p. 18–22].

XV a. Aukštutinė pilis neteko pirmąsias gynybinės paskirties ir pamažu ėmė irti. XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje joje buvo arsenalas. XVII a. pradžioje Aukštutinėje pilyje buvo įrengtas bajorų kalėjimas, bet nuo 1622 m. dėl avarinės būklės joje kalinius laikyti uždrausta. 1705–1708 m., Šiaurės karo metu, pilyje buvo maisto ir amunicijos sandėliai [8, p. 97; 17, p. 35].

XIX a. pradžioje ant kalno išlikusių mūrų griuvėsiai tapo pavojingi kalno apačioje stovintiems arsenalo pastatams. Vadovaujant gubernijos architektui Žozefui Pusje (Joseph Poussier), 1816–1817 m. buvo sutvirtintas slenkantis Pilies kalnas, konservuoti išlikę pilies mūrai [2, p. 15; 16, p. 51].

1831 m. Vilniaus pilių teritorijoje įrengiant tvirtovę, buvo nugriautas pietinis pilies bokštas ir šiaurinio bokšto likučiai. Vakariniame bokšte 1834 m. buvo įrengtas sargybos postas. 1837–1838 m. nugriauti du šio bokšto viršutiniai aukštai. Ant išlikusio korpuso pastatytas medinis dviaukštis optinio telegrafo antstatas. Pilies kieme stovėjo medinis telegrafininko namas. 1896 m. į Aukštutinę pilį nutiestas kelias, išlikęs iki šiol [2, p. 15; 17, p. 60–62].



Aukštutinės pilies vaizdas. Juozapas Kamarauskas.
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3BsdHjH>.



Waldk. Zambkowey Gory u? Wilnie: Cyrculu Botanice: nopy?

Vilniaus pilies kalnas nuo botanikos sodo.
Mykolas Pčibilskis, Karolis Račinskis. XIX a. ČDM Gng 28.
© Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus.
Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/4o2IH4M>.



Gedimino pilies bokštas. Juozapas Kamarauskas. 1897 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3iVDieH>.



Vilniaus Aukštutinės pilies griuvėsiai. Juozapas Kamarauskas. 1937 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3W9yFMl>.

1930 m., minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines, imtasi tvarkyti Aukštutinės pilies liekanas – nugriautas caro laikų medinis antstatas virš pietvakarių (Gedimino) bokšto, atstatytas trečiasis aukštas, įrengta apžvalgos aikštelė. 1930–1936 m., vadovaujant Stanislovui Lorencui (Stanisław Lorentz), buvo atkastos pietinio bokšto pamatų liekanos, o 1939 m. atliekant archeologinius tyrinėjimus atkastas šiaurinis gynybinis bokštas, dar kartą konservuota gynybinė siena ir mūrai [2, p. 18; 17, p. 68–69].



Aukštutinės pilies bokštas. Juozapas Kamarauskas. 1937 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/ziXojh6>.



Archeologiniai tyrimai Vilniaus Aukštutinės pilies teritorijoje.
Kazimieras Vainoras. 1993 m. © Nacionalinis muziejus
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3HIPt8G>.



Archeologiniai žvalgymai Vilniaus Aukštutinės pilies kalno pietvakariniame šlaite. Vytautas Abramauskas. 2005 m.
© Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos:
<http://bit.ly/3Y7Jvn3>.

Žemutinė pilis

Žemutinės pilies teritorijoje gyventa jau ketvirtame–trečiame tūkstantmetyje prieš Kristų. 9–10 a. buvusi gyvenvietė išsiplėtė, čia kūrėsi pirkliai. XIII a. antroje pusėje ant Pilies kalno vakarinės papėdės kyšulio buvo suformuota daugiakampio plano pilis su apvaliu, vėliau aštuonkampiu bokštu. Pilies aikštelėje stovėjo du mūriniai gyvenamieji reprezentaciniai keturkampio plano pastatai. Prie pietinės sienos, manoma, buvo mūrinės gynybinių įrenginių slėptuvės [15].



Vytauto Didžiojo laikų pilies vartai.

[Vilniaus Žemutinės pilies įvažiuojamieji vartai ir pilies bažnyčia].

Zigmantas Čaikovskis. 1940 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3JOURb2>.



Vilnius. Jogailos tvirtovė. [Vilniaus Žemutinė pilis: bažnyčia, Didžiojo kunigaikščio rūmai, vartų bokštai].

Zigmuntas Čaikovskis. 1940 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/42czGHc>.

XV a., XVI a. ir XVII a. pirmoje pusėje Žemutinė pilis klestėjo. Čia buvo Lenkijos karalių ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Aleksandro Jogailaičio (1492–1506) ir Žygimanto Senojo (1507–1544) Vilniaus rezidencijos, pilyje yra gyvenusi Lenkijos karalienė Bona Sforca (Bona Sforza).

XIV a. pradžioje Vilniaus Žemutinės pilies teritorija išplėsta, iš visų pusių apjuosta naujai suformuotos Vilnios vagos. Įtvirtintos gyvenvietės teritorijoje pastatyta ankstyvoji mūrinė gotikinė pilis. Pilyje buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio rezidencija, gyveno ir dirbo valstybės tarnautojai, amatininkai [15].

1544–1548 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto iniciatyva prie pietų korpuso šiaurinės sienos įrengtos arkinės galerijos, kiemo pietrytiniame kampe sumūryta laiptinė, pastatyti vakarų ir šiaurės vakarų korpusai, tarp jų įrengta įvažų į kiemą, sumūrytos pagrindinės įvažos į kiemą bei antstatai virš jų [28].

Žygimanto Augusto laikais pietinio korpuso antrame ir trečiame aukštuose buvo valstybės senato posėdžių salė, užsienio valdovų ir pasiuntinių priėmimo salė, įvairių valstybinių ir dvaro iškilmių salė, valdovo raštinės ir kitų pareigūnų darbo kambariai.

Ketvirtame šio korpuso aukšte buvo privatūs kunigaikščio apartamentai. Kituose kambariuose buvo kunigaikščio biblioteka ir paveikslų galerija. Rūmų sparne prie Katedros sienų 1548–1551 m. gyveno kunigaikštienė Barbora Radvilaitė [8, p. 121].

Renesansiniai Žygimanto Augusto rūmai Vilniuje tapo politikos, administracijos, diplomatijos, kultūros bei meno centru. Čia rinkosi Lietuvos Ponų taryba ir seimai, buvo redaguojami Lietuvos Statutai, saugomi Lietuvos Metrika ir valdovo bei valstybės išdas. Rūmuose buvo sukauptos įspūdingos gobelenų, paveikslų, kitų dailės kūrinių, ginklų, šarvų, medžioklės trofėjų kolekcijos, didžiulė biblioteka, brangenybių rinkinys, kuriuo stebėjosi netgi popiežiaus pasiuntinys vyskupas Bernardas Bondžovanis (Bernardo Bongiovanni), pranešęs apie Vilniuje matytus Lietuvos ir Lenkijos valdovo turtus visai Europai. Sales puošė įvairiaspalve glazūra dekoruotų koklių krosnys, židiniai [10].

1536 m. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, į pietus nuo kunigaikščių rūmų ir pilies gynybinės sienos, karalienės Bonos pageidavimu italų architektas J. Hartulanas užveisė itališko stiliaus sodą su alėjomis, gazonais, gėlių, daržovių ir prieskonių lysvėmis, balto marmuro skulptūromis ir puošniais tilteliais. Sodas buvo stačiakampio plano, apjuostas siena.

Dar vienas sodas buvo įrengtas Žygimanto Augusto laikais greta Vilnios upės kairiosios vagos, maždaug toje vietoje, kur dabar pastatytas karaliaus Mindaugo paminklas. Sode buvo iškasti tvenkiniai, įrengti fontanai [19, p. 172–173].

Vilniuje lankęsis brolis pranciškonas Antonijus atsiminimuose rašė: *„Arti pilies yra puikus sodas, suplanuotas ir išlaikomas kaip itališko stiliaus. Tačiau jame dėl šalto klimato nėra apelsinmedžiais apsodintų takelių ir sodo sienų. Sode auga daug vyšnių (viena rūšis marene), jos vešlios ir jų šakos teikia pavėsį sodo takeliams. Be to, šiame mieste yra daug ornamentuotų fontanų, kurie gauna vandenį iš aplinkinių kalvų“* [19, p. 173].



Žemutinės pilies rūmai ir sodas. Franso Hogenbergo ir Georgo Brauno žemėlapis „Vilna Lituaniae Metropolis“ fragmentas. 1582 m.

© Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. CC BY-NC-SA.

Iliustracija ePaveldo: <http://bit.ly/3XJxEeX>.



Žemutinės pilies rūmų fragmentas. 1684 m.
Iliustracija iš Vikipedijos: <http://bit.ly/3Dlmoij>.

Paskutinis Vilniaus rūmų klestėjimo periodas siejamas su švedų kilmės Vazų dinastijos valdymo metais bei Žygimanto Vazos (1587–1632) ir Vladislavo Vazos (1632–1648) statybinėmis iniciatyvomis. Po 1610 m. Vilniaus gaisro nukentėję rūmai buvo remontuojami ir dekoruojami šiaurietiškojo manierizmo stiliumi, 1624 m. – ankstyvojo baroko stiliumi. 1623–1636 m. Žemutinės pilies rūmai sujungti specialiu koridoriumi su Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčia. 1636 m. rūmuose buvo įrengtas teatras su žiūrovų sale ir scena [10].

Vilniaus rūmai tapo ištaiginga barokine Vazų dinastijos valdovų rezidencija, kurioje buvo sprendžiami svarbūs Vidurio, Rytų ir Šiaurės Europos politikos, tarptautinių ryšių klausimai, priimamos delegacijos ne tik iš daugelio Europos, bet ir iš Artimųjų Rytų valstybių. Rūmai tapo ir baroko kultūros ir meno sklaidos centru. 1636 m. čia pastatyta pirmoji Lietuvoje opera – Virdžilijaus Pučitelio (Virgilio Puccitelli) „Elenos pagrobimas“ („Il Rato di Helena“) [10].

Kur buvo įrengtas Vilniaus Žemutinės pilies teatras? Kai kurie tyrinėtojai teigia, kad teatro salė turėjo būti stacionari, įrengta kurioje nors rūmų salėje, su išmoninga scenografija, mechanizmais scenos dekoracijoms keisti. Tačiau kiti tuo abejoja teigdami, kad spektakliai vykdavo rūmų vidiniame kieme. Virš kiemo būdavo ištempiamas tentas. Parteryje sėdėdavo vyrai, o galerijose, lyg balkono ložėse – moterys.

Baroko teatre atsirado dar viena naujovė: žiūrovų salės centre pastatydavo pakylą jaunavedžiams ir garbingiems svečiams, o likusi publika įsitaisydavo tribūnose, prie langų ir balkonuose [19, p. 263–264].

44



WIDOK BYLEGO JACIĘŁŁOŃSKIEGO ZAMEU W WILNIE

Vilniaus Žemutinės pilies rūmai. Karolis Račinskis. 1832 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3Fr6HVp>.



Žemutinės pilies rūmų rekonstrukcija. Juozapas Kamarauskas. 1894 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3iZrjMZ>.

Po XVII a. viduryje vykusio karo su Maskva, kai Vilniaus miestas ir pilys 1655–1661 m. buvo užimti maskvėnų ir kazokų, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai buvo apiplėšti ir apgriauti. Atgavus Vilniaus pilis rūpintasi, kad rūmai nesugriūtų, tačiau kaip valdovų rezidavimo vieta jie buvo nebetinkami. 1766 m. Seimas Vilniaus vaivadais nurodė rūmų pastatus naudoti visuomenės reikmėms. Po 1795 m. įvykusio trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Vilnius tapo vienos iš Rusijos gubernijų centru. 1799 m. Lietuvos krašto gubernatorius Ivanas Fryzelis pavedė Kremenčiugo pirkliui Moisiejui Sluckiui išardyti Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus. Per keletą metų iš rūmų beliko griuvėsiai, tik rytinio korpuso vietoje, panaudojant išlikusias rūmų dalis ir pamatus, sienas bei pertvaras, pastatytas dviejų aukštų gyvenamasis namas, priklausęs pirkliui Abraomui Šliosbergui (Abraham Schlossberg). Kitų korpusų vietoje susiformavo erdvi aikštė, jos pietinėje dalyje įrengta prekyvietė su medinėmis krautuvėlėmis. Likusi tuščia aikštės dalis buvo naudojama kariuomenės reikmėms [26].

Daugelis istorijos tyrėjų mano, kad rūmai griauti kaip valstybingumo simbolis, kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didybę ir praeitį menanti institucija. Kiti teigia, kad rezidencijos būklė buvo avarinė ir todėl priimtas sprendimas griauti. Greičiausiai abu veiksniai nulėmė tai, kad rūmų greičiau neliktų.

Nugriovus Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmus, XIX a. pradžioje beveik visa pilių teritorija atiteko Rusijos karinės administracijos žinion. Po 1831 m. sukilimo caras nurodė Vilniuje įrengti tvirtovę. Įsakyta nugriauti Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje dar tebestovėjusius Pilies vartus, Vyriausiąjį teismą, mūrines krautuves, Pilies ir žemės teismo rūmus [26].



Widok pałacu, góry zamkowej i trzykrzyskiej.

Vilniaus Žemutinės pilies griuvėsiai. Pranciškus Smuglevičius. 1785 m.

LNDM G 3720. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Iliustracija iš LIMIS: <https://bit.ly/3VVkoTB>.



Vilniaus tvirtovės 1830–1840 m. planas. Iliustracija iš maps4u.lt:
<http://bit.ly/3WTj4k3>.

XIX a. antroje pusėje tvirtovė panaikinta, o jos vietoje įrengtas parkas. Siekiant nuolat pabrėžti naujų šeimininkų valdžią, 1900–1903 m. Pilies kalno papėdėje pastatytas rusų poeto Aleksandro Puškino biustas, Katedros aikštėje – Rusijos imperatorienės Jekaterinos II paminklas.

1987 m. prasidėjo rūmų kompleksiniai tyrimai (vadovai Vytautas Urbanavičius, Napoleonas Kitkauskas, Stasys Samalavičius, Adolfas Tautavičius) [14, p. 51–52]. 2000 m. ir 2001 m. Lietuvos Respublikos Seimas ir Vyriausybė priėmė sprendimus dėl rūmų atkūrimo. 2018 m. liepos 6 d. atkurti rūmai atidaryti lankytojams [26].



Paminklas poetui Aleksandru Puškinui Pilies kalno papėdėje. Stanisław Filibert Fleury. 1900 m. © Lietuvos nacionalinis muziejus. CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3W2Cxit>.



Archeologiniai tyrimai Vilniaus Žemutinės pilies
Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų vidiniame kieme.
Kazimieras Vainoras. 1992 m. © Nacionalinis muziejus
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3JqluTX>.



Archeologiniai tyrimai Vilniaus Žemutinės pilies
Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų rytinio korpuso rūsyje.

V. Balčiūnas. 1987 m. © Nacionalinis muziejus

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai.

CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3WPvqcX>.



Žemutinės pilies gynybinės sienos liekanos Vilniaus Žemutinės pilies (Katedros aikštės) 1964 m. perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1964 m. © Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3RlEsx9>.



Mažojo aptvaro gynybinės sienos liekanos
Vilniaus Žemutinės pilies (Valdovų rūmų vidinio kiemo)
1964 m. perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1964 m.

© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas.

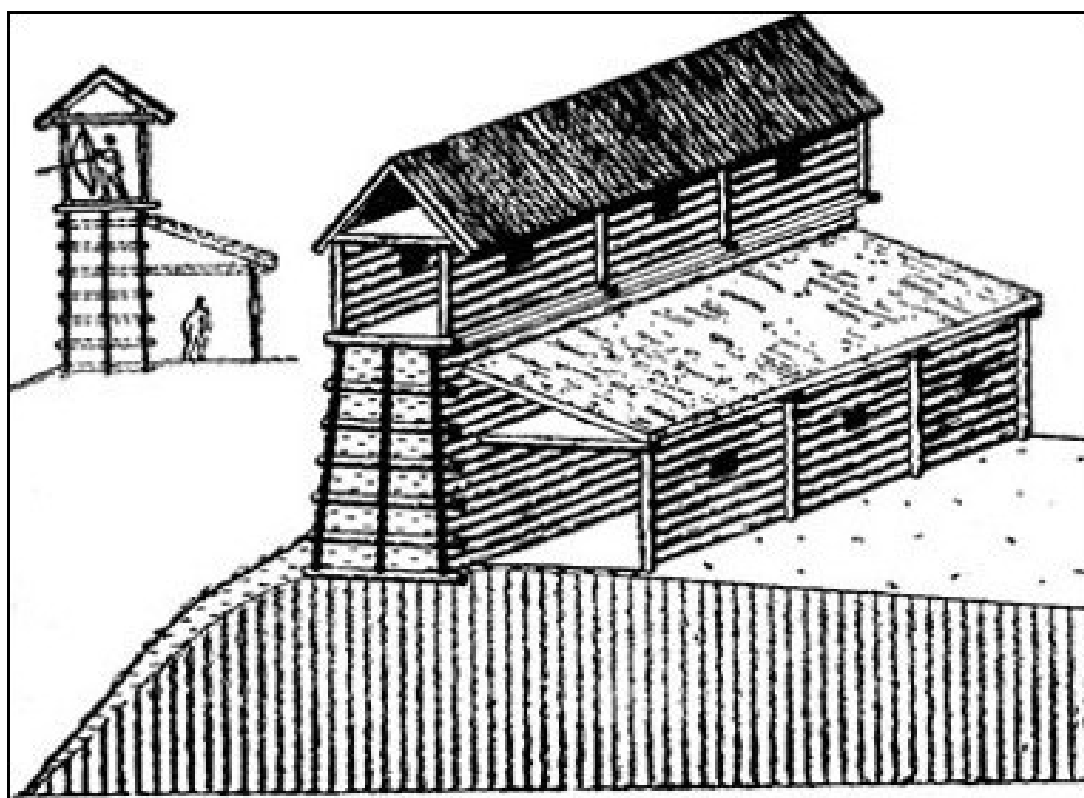
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3kM2y7U>.



Vilniaus Žemutinės pilies Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų teritorija. Kazimieras Vainoras. 1992 m. © Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3je1oSf>.

Kreivoji pilis

Į rytus nuo Aukštutinės pilies, ant kalvos, vadinamos Kreivuoju (Plikuoju) kalnu, XII–XIV a. taip pat buvo įkurta gyvenvietė, stovėjo medinė pilis. Kreivoji pilis sudarė vientisą gynybos kompleksą su kitomis dviem pilimis – Žemutine bei Aukštutine. 1390 m. per Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Vytauto ir Jogailos kovas dėl valdžios Kreivąją pilį ir papilio gyvenvietę sudegino jungtinė kunigaikščio Vytauto, Kryžiuočių ir Livonijos ordinų kariuomenė. Pilis ir gyvenvietė nebeatstatytos [7, p. 34–48].



Vilniaus Kreivosios pilies 1390 m. įtvirtinimų Kreivajame kalne rekonstrukcija. Sigitas Lasavickas. 1993 m.

© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas.

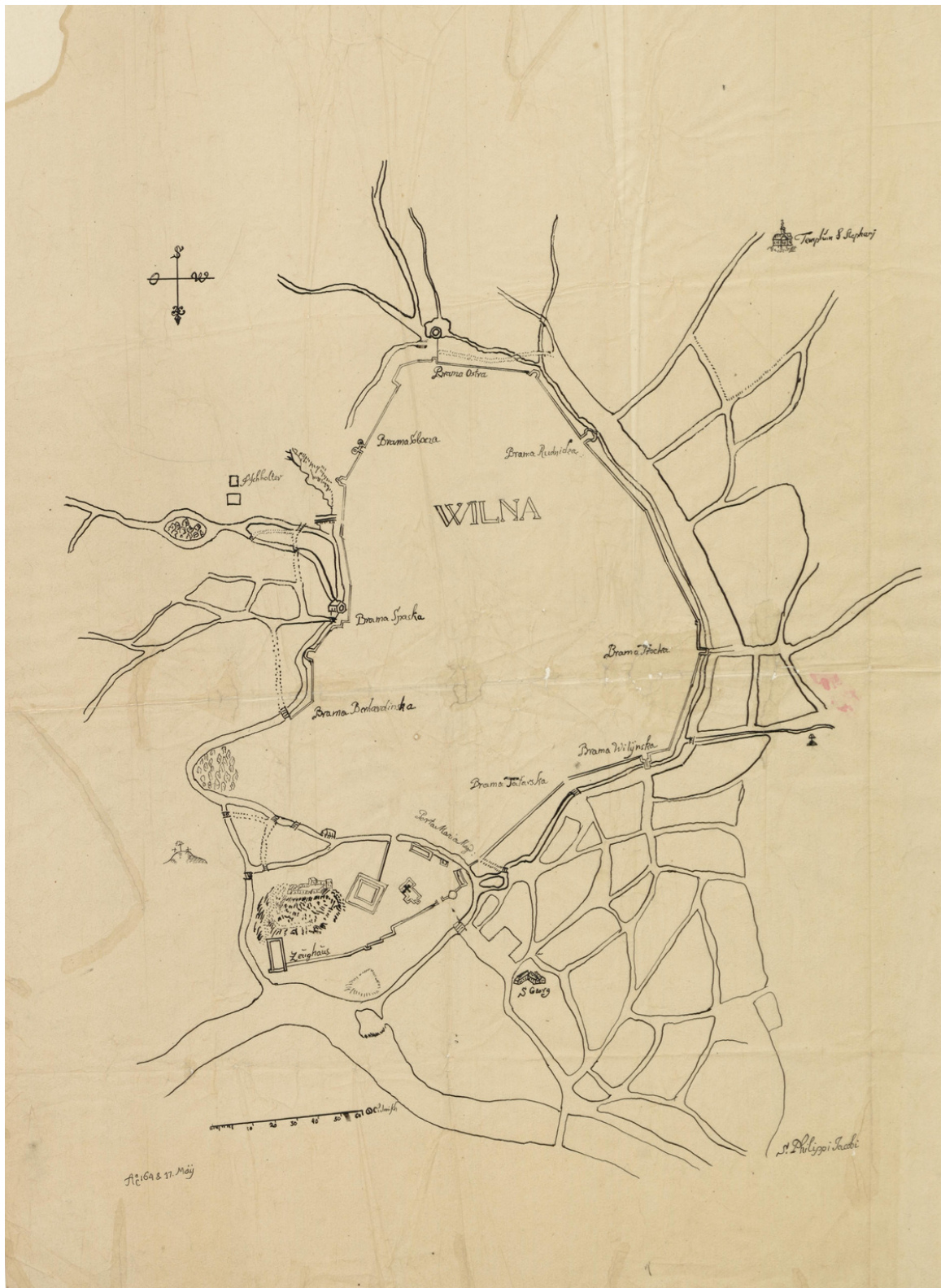
CC BY-NC-SA. Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3WPNwvp>.

Vilniaus miesto gynybinė siena ir vartai

Vilniaus miesto gynybinė siena – XVI a. pradžios – XVII a. pirmos pusės gynybinės architektūros statinių liekanos, turinčios gotikos ir renesanso bruožų.

XVI a. pradžioje Vilniaus miestą ir apylinkes puldavo Rusijos caro kareiviai, Krymo chano Mengli-Girėjaus totoriai. Miesto gyventojų saugumui užtikrinti reikėjo gynybinės sienos. Vilniečiai kreipėsi į Lietuvos didįjį kunigaikštį Aleksandrą, prašydami sudaryti sąlygas aptverti Vilnių gynybine siena. Miesto ribas nustatyti paskirta Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilai. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro įsakymu gynybinė siena iš akmenų ir plytų sumūryta 1503–1522 m. Gynybinius įtvirtinimus privalėjo statyti visi Vilniaus gyventojai. Kiekvienam vilniečiui buvo paskirta išmūryti tam tikrą sienos dalį. Tiems, kurie nepajėgė skirtos dalies iš karto sumūryti, buvo leista laikinai tą vietą aptverti aštrių kuoliukų tvora. Įtvirtinimus statyti atsisakiusius bajorus ir dvasininkus vaivada turėjo teisę iškeldinti į priemiesčius, o jų namus perleisti miestiečiams [8, p. 157–158; 13, p. 4]. Vilniaus miesto siena juosė dabartinę Senamiesčio teritoriją, buvo apie 3 km ilgio ir 6,5 m aukščio.

XVII a. pradžioje miesto siena turėjo 10 vartų: Pilies, Bernardinų, Išganytojo, Subačiaus, Aušros (Medininkų), Rūdninkų, Trakų, Vilijos (Vilniaus), Totorių ir Marijos Magdalietės (Šlapieji). Stovėjo 2 gynybiniai bokštai: Apskritasis (Rūdninkų) ir Išganytojo. XVII a. pirmoje pusėje prie gynybinės sienos Bokšto kalne įrengta bastėja [13, p. 11, 14].



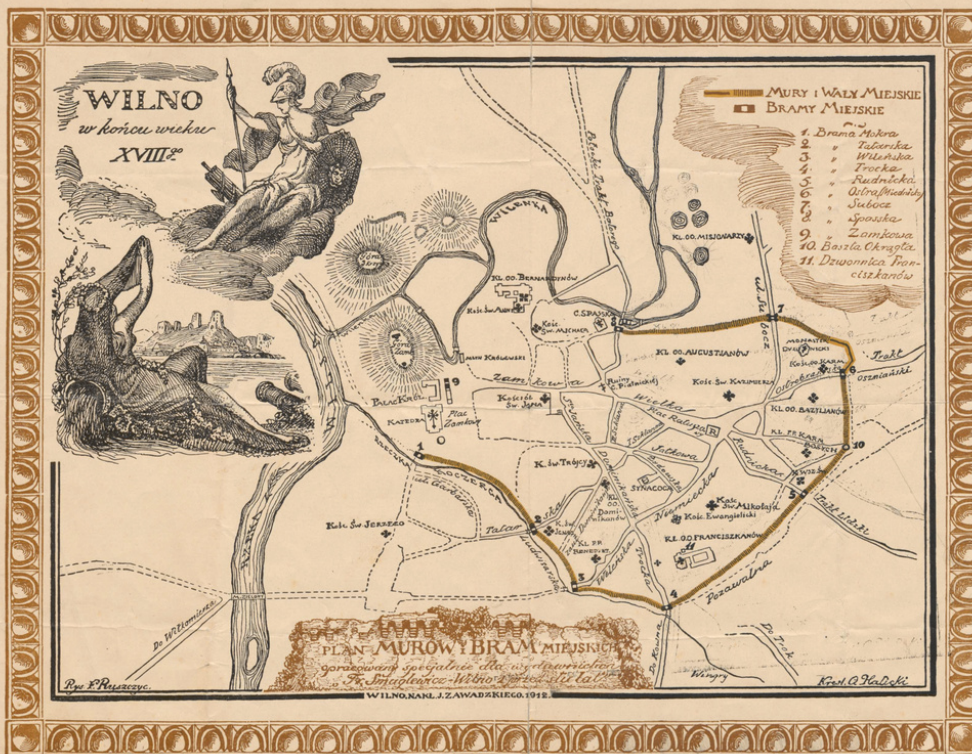
Vilniaus miesto gynybinių įtvirtinimų planas.
Fridrichas Getkandas. 1648 m. Vilniaus universiteto biblioteka. PD.
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3PupbJk>.

Vilniaus gynybinė siena panaudota 1655–1661 m. kare. 1655 m. Rusijos caro Aleksejaus kariuomenei užėmus Vilnių, buvo įsakyta sustiprinti miesto gynybinius įtvirtinimus. Pagal Tomo Belio projektą iki 1660 m. pilių kompleksas turėjo būti apsuptas medinėmis uždvaromis ir žemės pylimais, apie miestą pastatyta antroji įtvirtinimų eilė – stačių kuoliukų tvora. 1661 m. LDK kariuomenei atsiėmus Vilnių, buvo remontuojami nukentėję vartų bokštai ir sienos dalis.

1702 m. gynybinė siena pritaikyta kare su Švedija. Vilnių užėmusi Švedijos kariuomenė vartų bokštuose įsirengė sargybos postus. Pro Medininkų vartus įsiveržė miestą vadavusi LDK kariuomenė. 1748 m. rytinė sienos dalis labai nukentėjo nuo gaisro. Magistratas jos atstatymu nesirūpino, gynybinius mūrus leido griauti, o statybines medžiagas panaudoti vienuolynų ir gyvenamųjų namų statybai [13, p. 5–6].

Paskutinį kartą gynybai miesto siena pasitarnavo 1794 m. sukilime. Vilniečiai remontavo sienas, bokštus, statė uždvaras. Sukilimą numalšinus, caro valdžia gynybine siena nesirūpino. Magistrato nurodymu vartų bokštuose buvo įrengtos gyvenamosios patalpos miesto sargybai, budeliui, kitiems tarnautojams. 1800–1805 m. gynybiniai įtvirtinimai buvo nugriauti [13, p. 6].

Iki šių dienų išliko gynybinės sienos fragmentų Pylimo gatvėje (apie 40 m), prie A. Strazdelio ir Subačiaus gatvių sankryžos (apie 30 m), Bokšto gatvėje (apie 150 m), Šventosios Dvasios ir Bazilijonų gatvėje (215 m), Trakų gatvėje 2 (su užmūrytomis šaulių nišomis tapo gyvenamojo namo sienos fragmentu) ir kitose miesto vietose. Sienai priklauso Vilniaus bastėja ir Aušros vartai.



N.42.

Wilno w końcu wieku XVIII-go [Kartografija]; plan murów i bram miejskich oprac. specjalnie dla wyd-wa F. Smuglewicz „Wilno z przed stu lat“. [Vilnius XVIII amžiaus pabaigoje [Kartografija]; miesto sienos ir vartų planas, parengtas P. Smuglevičiaus leidiniui „Vilnius prieš šimtą metų“]. Ferdinandas Ruščicas.
© Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.
CC BY-NC-SA. Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3DgSkmE>.



Vilniaus miesto siena. Pranciškus Smuglevičius. 1785 m. LNDM G 3722.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:

<https://bit.ly/3PuMRxp>.



Gynybine siena apjuostas Vilnius. Juozapas Kamarauskas. 1892 m.

LNDM T 8223. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Iliustracija iš LIMIS: <https://bit.ly/3UXHFDn>.



Išlikusios gynybinės miesto sienos fragmentas Rūdninkų gatvės gyvenamojo namo kieme. Jurgitos Lazauskaitės nuotrauka. 2023 m.

Pilies vartai

Pietinėje Žemutinės pilies sienos dalyje buvo gynybiniai vartai. Pilies vartai pastatyti 1503 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro įsakymu. Jie vedė į Valdovų kelią, kuris ėjo Pilies, Didžiaja ir Rūdninkų gatvėmis link reprezentacinių Rūdninkų vartų. Vartus prižiūrėjo pats Lietuvos didysis kunigaikštis. Istoriniuose XVI–XVIII a. šaltiniuose Pilies vartai vadinami Didžiaisiais vartais [13, p. 24–25].

Manoma, kad XV–XVI a. Pilies vartai buvo siauresni, keturkampiai, išsikišę iš gynybinės sienos. 1610 m. vartus stipriai nuniokojo mieste kilęs didelis gaisras, tačiau jie buvo atstatyti ir išplėsti – čia veikė Žemės ir Pilies teismai, buvo įrengtas bajorų kalėjimas. 1648 m. LDK karo inžinierius Frydrichas Getkantas, tvarkydamas ir stiprindamas miesto gynybinę sistemą, Pilies vartus sutvirtino ir papuošė. 1785 m. vartai rekonstruoti į triaukščius Vyriausiojo tribunolo rūmus. 1794 m. Pilies vartuose įsikūrė carinės kariuomenės sargybos postas. 1836–1837 m. čia saugotas Lietuvos Tribunolo archyvas, buvo įsikūrusi Vilniaus pilies teismo kanceliarija.

1837 m., caro valdžiai ardant senuosius miesto įtvirtinimus, Pilies vartai nugriauti [5, p. 276–277; 13, p. 24–25; 23]. Jų buvusią vietą dabartinėje Katedros aikštėje žymi keturi granito blokai.



Vilniaus Žemutinės pilies vartai. Juozapas Ozemblovskis. 1835 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3WGPizL>.



Vilniaus senosios pilies vartai. Juozapas Ozemblovskis. 1922 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3GBH7ir>.



Pilies vartai ir gatvė Vilniuje. Zigmuntas Čaikovskis. 1940 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3Gi8IDU>.



Archeologiniai tyrimai Vilniaus Žemutinės pilies pietinių
(Pilies) vartų vietoje. Mindaugas Kaminskas. 2007 m.
© Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės
valdovų rūmai. CC BY-NC-ND. Iliustracija iš Europeanos:
<http://bit.ly/3kSqbvL>.



Pilies vartų vieta Katedros aikštėje.
Jurgitos Lazauskaitės nuotrauka. 2023 m.

Bernardinų vartai

Bernardinų vartai stovėjo į pietus nuo Bernardinų bažnyčios, ties tiltu per Vilnios upę į Užupį. Istoriniuose šaltiniuose vartai minimi jau 1593 m. Vartai skyrė nuo gatvės Bernardinų vienuolyno pastatų ansamblį. XVII a. Bernardinų vartai buvo perstatyti baroko stiliumi, buvo išpuošti piliastrais, piramidės formos obeliskais. Sienoje abipus vartų buvo įrengtos gilios nišos.

Bernardinų vartai nugriauti 1869 metais, tiesiant dabartinę Maironio gatvę. Yra išlikę tik mažieji varteliai, kurie užmūryti ir nenaudojami. Dabar Bernardinų vartų vietoje įrengtas poeto Adomo Mickevičiaus skveras su Adomo Mickevičiaus paminklu [8, p. 159–161; 13, p. 52–53].



Šv. Onos bažnyčia [ir Bernardinų vartai]. Juozapas Hiliaras Glovackis. 1823–1826 m. LNDM G 3292. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/3Dat2Xi>.



Šv. Onos bažnyčia [taip pat Bernardinų bažnyčia ir Bernardinų vartai].
Adolfas Žanas Batistas, Filipas Benua, Jonas Kazimieras Vilčinskis.
1850 m. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:
<http://bit.ly/3R4Dyot>.

Spaso (Išganytojo) vartai

Spaso (Išganytojo) vartų bokštas stovėjo arti Vilnios upės, prie kelio, vedusio į Užupį ir toliau – į Polocką. Miesto teritorijoje to kelio tęsinys ėjo Bokšto skersgatviu. Spaso vartai buvo vieni iš pirmųjų, nurodytų 1503 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijoje.

1624 m. Vilniaus miesto burmistro Jokūbo Gydelio įsakymu Spaso vartai buvo perstatyti. 1794 m. sukilimo metu Spaso vartai caro kariuomenės buvo labai apgadinti. 1801 m. vartai buvo nugriauti, jų akmenys ir plytos buvo panaudoti tilto per Vilnią remontui [13, p. 50–52].



Vilniaus panorama su Spaso vartais. Juozapas Kamarauskas. 1892 m.

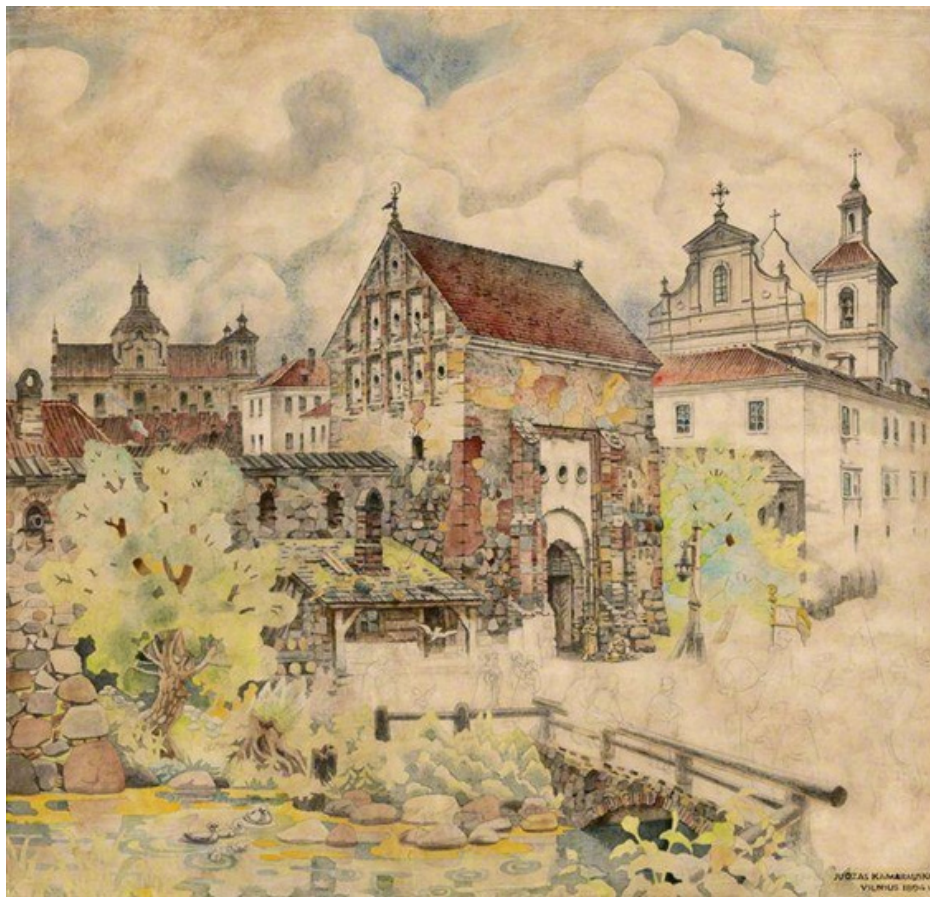
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3idpV9z>.

Totorių vartai

Dabartinių Benediktinių ir Totorių gatvių sankirtoje stovėjo Totorių vartai. Manoma, kad šių vartų sargyba buvo patikėta totorių kariams. Pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose Totorių vartai paminėti 1588 m.

1672 m. stiprinant gynybinę sieną, Totorių vartai buvo užversti rąstais ir užpilti žemėmis. XVIII a. prie Totorių vartų bokšto šliejosi jėzuitų noviciato pastatai. XVIII a. pabaigoje vienuolynas ir Totorių vartų bokštas paversti kareivinėmis. 1802 m. vartai buvo nugriauti [8, p. 170; 13, p. 25–31].



Totorių vartai. Juozapas Kamarauskas. 1894 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3VVAN9S>.

Subačiaus vartai

Subačiaus vartų bokštas stovėjo dabartinių Bokšto, Subačiaus ir Strazdelio gatvių sankryžoje. Su Vilniaus miesto bastėja vartai sudarė vientisą miesto gynybinę sieną Vilniaus pietrytinėje dalyje. Subačiaus vartai pirmą kartą dokumentuose paminėti 1528 m., bet išmūryti tarp 1503–1522 m. Pro Subačiaus vartus ėjo strateginis kelias į Vitebską, Polocką, Smolenską ir Maskvą [8, p. 162].

Architektūriniu požiūriu tai vienas įdomiausių ir vertingiausių to laikotarpio pastatų, išvaizda žymiai besiskiriantis nuo kitų miesto sienos vartų. Jo viršutinį bokštą supo ne tik paprastos šaudyti skirtos angos, bet ir machikulos (angos, pro kurias galima šaudyti žemyn, į vartų papėdę). 1669 m. vartų bokšte gyveno Vilniaus budelis. XVIII a. pabaigoje vartų patalpa buvo naudojama kaip miesto kalėjimas.

1801 m. gegužės 27 d. Vilniaus miesto magistrato įsakymu Subačiaus vartai buvo nugriauti. Bokšto plytos panaudotos artilerijos kareivinių krosnių statybai ir Pirklių rūmų (dabar Lietuvos nacionalinė filharmonija) rekonstrukcijai. Stogo danga parduota greta buvusiai vaikų prieglaudai [8, p. 162–163; 13, p. 49–50].



Subačiaus vartai. Pranciškus Smuglevičius. 1785 m. LNDM G 3716.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:

<https://bit.ly/3Ct6tg6>.



Subačiaus vartai ir miesto mūrai. Juozapas Kamarauskas. 1896 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3QlLzFs>.



Subačiaus vartai. Juozapas Kamarauskas. 1899 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

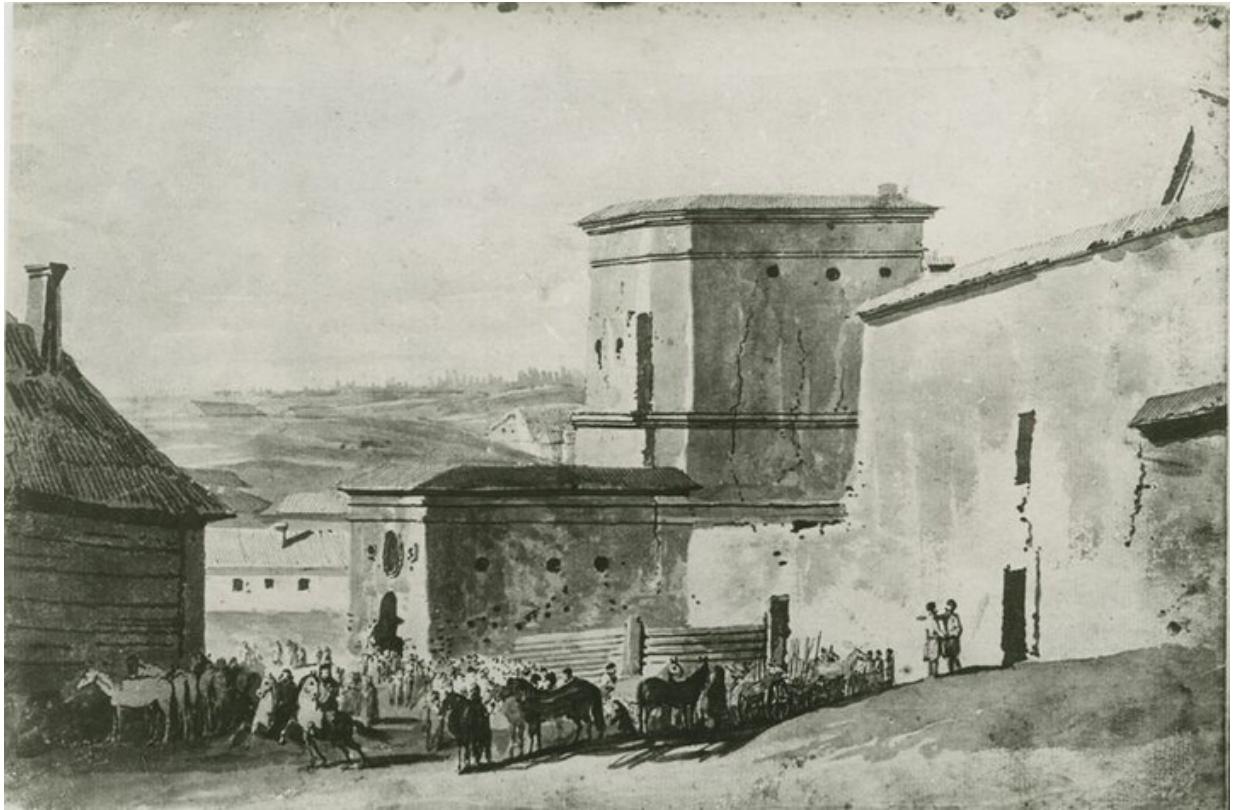
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3WPTMnx>.

Rūdninkų vartai

Rūdninkų vartai stovėjo dabartinių Rūdninkų ir Pylimo gatvių sankryžoje. Istoriniuose šaltiniuose Rūdninkų vartai pirmą kartą paminėti 1557 m. Pro juos į Vilnių atvykdavo ir iš jo išvykdavo tūkstančiai prekybininkų, amatininkų, keleivių, maldininkų. Prie šių vartų sveikindavo į Vilnių atvykstančius valdovus: Lietuvos didžiuosius kunigaikščius, Lenkijos karalius, Vilniaus vaivadas, užsienio šalių diplomatus [8, p. 169; 13, p. 34].

1655–1661 m. karų metu jie buvo labai apgriauti, 1662–1663 m. atstatyti. 1672–1685 m. po Rūdninkų vartais, rūsyje, veikė kalėjimas. Jame šalia kitų kalinių buvo kalinamos ir skolininkės moterys.

Rūdninkų vartus sudarė priešvartis ir bokštas. Priešvarčio antrame aukšte buvo įrengtos galerijos su šaudymo angomis. Įvažiavimo tunelis ilgas, skliautuotas ir labai tamsus. Miesto gyventojai labai bijojo eiti pro šiuos vartus, ypač naktimis. Priešvarčio tunelyje pasislėpę nusikaltėliai apiplėšdavo vėlyvus keleivius. Bokšto antrame aukšte buvo sargybinė ir amunicijos sandėlis, trečiame aukšte – koplyčia. Viename iš koplyčios langų buvo pakabintas Rūdninkų vartų ir Vilniaus globėjo Šv. Kristoforo atvaizdas. Prie Rūdninkų vartų glaudėsi parduotuvėlės, gyvenamieji namai. Paskutinį kartą miesto gynybai vartai buvo panaudoti 1794 m. sukilimo metu. 1800 m. Rūdninkų vartai buvo nugriauti [4, p. 25–64].



Rūdninkų vartai. Pranciškus Smuglevičius. 1785 m.

Nuotrauka Jano Bulhako. LNM Ft 8689.

© Lietuvos nacionalinis muziejus. Iliustracija iš LIMIS:

<https://bit.ly/3Gg2ko5>.

Vilijos (Vilniaus) vartai

Dabartinių Benediktinių ir Vilniaus gatvių sankirtoje stovėjo Vilijos vartai. Pro juos buvo išvažiuojama į Neries upės prieplauką ir Ukmergės kelią, kuriuo susisiekdavo su Rygos miestu. Vartų pavadinimas kilo nuo Vilijos (Neries) upės pavadinimo. Nuo XVIII a. vartai vadinti Vilniaus vardu. Vilijos vartus leista įrengti 1503 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegija. Istoriniuose šaltiniuose vartai pirmą paminėti 1555 m.

1655 m. vartų bokštas buvo labai apgriautas, 1663 m. atstatytas. Paskutinį kartą miesto gynybai vartai panaudoti per 1794 m. sukilimą. 1802 m. Vilniaus vartai buvo nugriauti. Bokšto plytos panaudotos Pirklių rūmų (dabar Lietuvos nacionalinė filharmonija) rekonstrukcijai [13, p. 31].



Vilniaus vartai. Juozapas Kamarauskas. 1898 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3IzLsnO>.

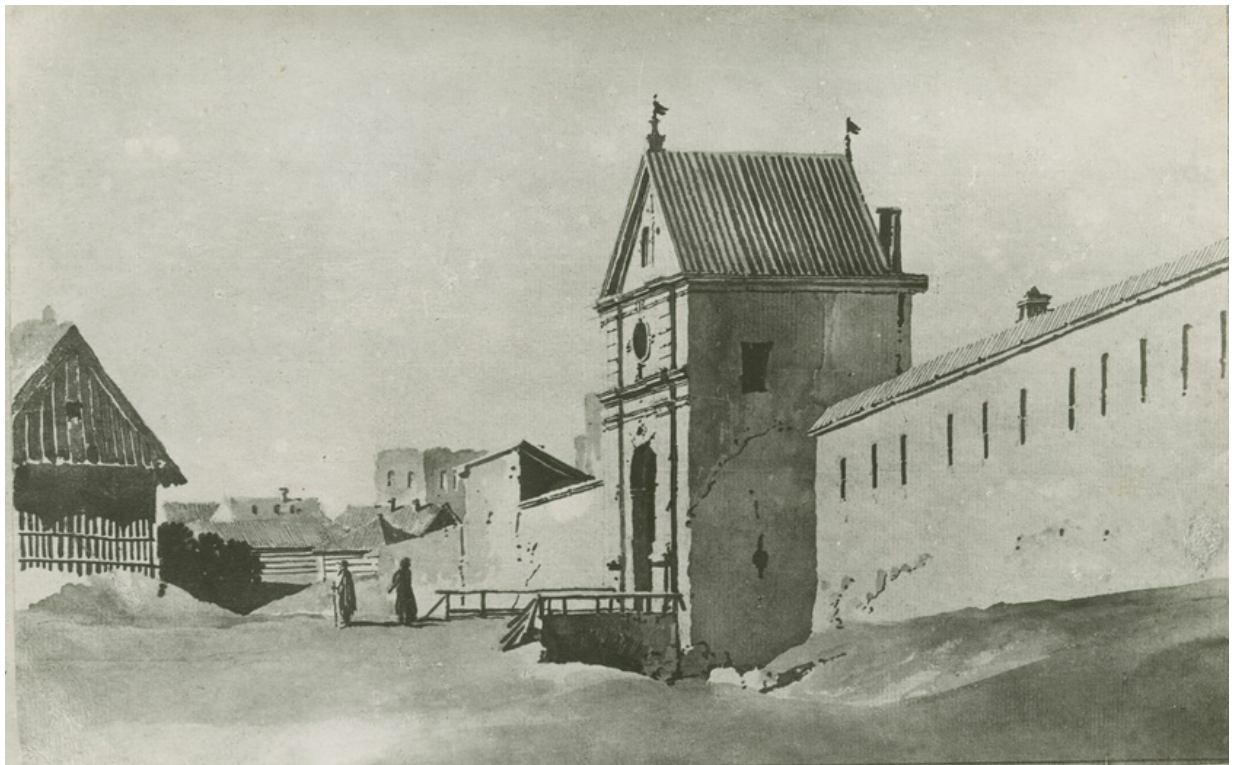
Trakų vartai

Trakų vartai stovėjo netoli Pranciškonų bažnyčios, dabartinių Pylimo ir Trakų gatvių sankryžoje. 1503 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro privilegijos nurodymu jie užtvėrė senąjį Trakų kelią, vedantį iš Vilniaus į Trakus, Gardiną ir Kijevaž. Istoriniuose šaltiniuose vartai pirmą kartą paminėti 1619 m. [13, p. 32–34].

Vartai buvo papuošti keturiais šventųjų paveikslais. Iš miesto pusės vartuose kabėjo Švč. Mergelės Marijos paveikslas [8, p. 170]. Po bokštu buvo rūšiai. Išorinėje bokšto pusėje buvo tiltas per Vingrės upelį. Trakų vartai, kaip ir gretimi Rūdninkų vartai, buvo reprezentaciniai. Pro juos į Vilnių, iškilmingai sutikti, atvykdavo karaliai ir kunigaikščiai, vyskupai, Vilniaus vaivados, garbingi svečiai.

Deja, pro vartus į miestą veržėsi ir priešai, plėšę, niokoję ir deginę Vilnių. 1655–1661 m. karo su Maskva metu Trakų vartų bokštas buvo sugriautas, 1663 m. atstatytas. Rekonstruoti vartai jau nebeturėjo gynybinės funkcijos.

Paskutinį kartą Trakų vartai gynybai panaudoti 1794 m. sukilimo metu. 1803–1804 m. vartų bokštas buvo nugriautas [6, p. 277–281].



Trakų vartai. Pranciškus Smuglevičius. 1785 m.

Nuotrauka Jano Bulhako. © Lietuvos nacionalinis muziejus.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3ip7X44>.



Vilnius. Trakų vartai. Juozapas Kamarauskas. 1898 m.
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3Zj8Zzc>.

Marijos Magdalenos (Šlapieji) vartai

Marijos Magdalenos (Šlapieji) vartai stovėjo dabartinių Lauryno Stuokos–Gucevičiaus ir Universiteto gatvių sankryžoje. Universiteto gatvės dalis tarp de Reusų rūmų ir buvusio centrinio telegrafo seniau vilniečių vadinta „Šlapiąja“, nes čia buvusi žema, durpinga ir drėgna vieta, netoliese tekėjo Vilnia ir Vingrės (Kačergos) upelis. Iš čia ir kilęs Šlapiųjų vartų pavadinimas. Kitą pavadinimą vartai gavo dėl netoliese stovėjusios Marijos Magdalenos bažnytėlės, kuri buvo Vilniaus arkikatedros filija. Bažnytėlė nugriauta, rekonstruojant miesto aikštę [13, p. 25].

Kada šie vartai buvo pastatyti, nežinoma. Jų nebuvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1503 m. privilegijoje. Istoriniuose dokumentuose Marijos Magdalenos (Šlapieji) vartai paminėti tik 1601 m.

Vartai įrengti geresniam miestiečių susisiekimui su vakariniais Vilniaus priemiesčiais. Jie neturėjo gynybinio bokšto, tik įvažiavimo angą sienoje. XVII a. Vilniaus magistratas įsakė uždaryti tuos miesto sienos vartus, kurie neturėjo stiprių gynybinių bokštų. Dėl šios priežasties Marijos Magdalenos vartai 1677 m. buvo užmūryti ir toliau nebenaudojami [13, p. 25].



Marijos Magdalenos (Šlapieji) vartai. Juozapas Kamarauskas. 1892 m.
Iliustracija iš Vikipedijos: <https://bit.ly/3GT5zfh>.

Pirmoji Vilniaus rotušė

Nuo seniausių laikų Vilniaus rotušė buvo miesto vartai visiems čia gyvenantiems ir atvykstantiems. 1387 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Jogaila Vilniaus miestui suteikė Magdeburgo teises. Buvo sudaryta miesto valdžia, vadinama magistratu, ir įkurta šios valdžios būstinė – Rotušė.

Pirmą kartą Rotušės rūmai paminėti Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1503 m. privilegijoje dėl namų užsienio pirkliams apsistoti Vilniuje statymo. Rotušė minima ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto 1545 m. rašte [3, p. 11; 8, p. 171].

Pirmoji Vilniaus rotušė fasadu buvo atgręžta į Rūdninkų ir Arklių gatvių pusę. Prie Rotušės dviejų aukštų pastato buvo prisišlijęs smailus, renesansinio stiliaus bokštas su kupolu. Bokšte kabėjo miesto varpas, kviesdavęs magistrato tarėjus į posėdžius, skelbdavęs pavojų, garbingų svečių atvykimą, laiką. Iš bokšto stebėdavo, ar mieste nekyla gaisras, ar vakare visur užgesinami ugniakurai ir žiburiai.

Rotušėje posėdžiavo vaito su suolininkais teismas, miesto taryba, pirklių taryba, čia buvo archyvas, ginklinės, Rotušės kalėjimas, kitos patalpos. Prie Rotušės stovėjo gėdos stulpas, miesto lėšomis pastatytos dvi eilės krautuvėlių, toliau turgavietėje – prekybinės stoginės ir atviri prekystaliai [3, p. 11–14; 8, p. 171–172].



Vilniaus rotušė 1763 m. Marcelinas Januševičius. LNDM T 146.
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:
<https://bit.ly/3isgSBP>.

XVII–XVIII a. Rotušės pastatai ne kartą nuniokoti gaisrų ir karų, nuolat buvo rekonstruojami ir perstatomi. 1683 m. pastatas papuoštas angelų skulptūromis, vazomis, karūnomis ir rutuliais. Viduje kabėjo paveikslai ir puošnūs žemėlapiai. Švenčių dienomis Rotušės galerijoje griežė kapela [3, p. 11–14; 8, p. 171–172].

XVIII a. trečiajame dešimtmetyje atstatytos Rotušės ansambliai priklausė keletas pastatų: korpusas nuo Rūdninkų vartų pusės, suolininkų, sargybos ir vaitų būstinės, Aukštutinis ir Žemutinis kalėjimai, miesto krautuvėlės, sandėliai. Pagrindiniai vartai į Rotušę buvo iš vakarų pusės. Už vartų atvykėliai patekdavo į dengtą, akmenimis grįstą kiemą. Kieme stovėjo svarstyklės, kiti matavimo įrenginiai, gaisriniai įrankiai. Čia buvo ginklinė, sargybinė, raštvedžio kambarys. Antrame Rotušės aukšte buvo magistrato posėdžių salė, išdinė ir archyvas [8, p. 171–172].

1749 m. gaisro metu sudegė Rotušės pastatas su bokštu ir laikrodžiu, nukentėjo pirklių archyvas. 1752 m. architektas Jonas Kristupas Glaubicas parengė Rotušės bokšto atstatymo projektą. J. K. Glaubico rekonstruotas bokštas buvo mūrinis. Virš pirmojo tarpsnio 1753 m. buvo sumontuotas bokšto laikrodys. Mechaninio laikrodžio kontrolei ant bokšto sienos buvo išbraižytas Saulės laikrodys. Viršutiniame bokšto tarpsnyje pakabinti du varpai. Vario skarda dengtą stogą vainikavo vyčio pavidalo vėtrungė.

Rotušę atstatyti baigė architektas Tomas Ruselis. 1755–1769 m. T. Ruseliui vadovaujant buvo remontuojamas pietinis Rotušės fasadas, teismo posėdžių salė, pirklių tarybos patalpos. Pastatas buvo puošiamas lipdiniais, vazomis, ereliais, karūnomis, vyko auksavimo darbai. Manoma, kad pagal J. K. Glaubico projektą T. Ruselis baigė atstatyti ir Rotušės bokštą. Deja, atstatytasis Rotušės bokštas netrukus pamažu ėmė svirti ir 1781 m. birželį nugriuvo [3, p. 14–17].

1786 m. Vilniaus architektas Laurynas Gucevičius parengė kelis Rotušės rekonstrukcijos projektus. Iš jų buvo pasirinktas kukliausias, valstybės ir miesto finansines galimybes atitinkantis projektas. 1788–1799 m. vyko Rotušės atstatymo darbai. L. Gucevičiaus projektuotas pastatas išliko iki šių dienų [3, p. 14–17].



Vilniaus Rotušės aikštė. Zigmuntas Čaikovskis. 1941 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3XZtMX8>.

Didikų rezidencijos

Viršupio rūmai

XVI a. dabartinių Valakampių teritorijoje buvo įkurta Lietuvos didžiųjų kunigaikščių vasaros rezidencija: rūmai, pirtis, žvėrynas, tvenkiniai žuvims veisti. Čia buvusius rūmus 1544–1548 m. pastatė Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Augustas. Seniau čia irgi buvo rūmai, tik kuklesni [22, p. 29].

Tikslī Viršupio rūmų vieta nežinoma. Georgo Brauno ir Franco Hogenbergo 1582 m. Vilniaus miesto plano eksplikacijoje Viršupio rūmai pažymėti 11 numeriu (Die Wersope), tačiau tokio objekto plane nėra. Manoma, kad Viršupio rūmų vieta yra eksplikacijos paaiškinime aprašytas 27 numeriu pažymėtas žvėrynas (Die dir garde), „kuriame yra visokių rūšių žvėrių, kurių išlaikymas labai daug kainuoja: vilniečių liaudies šis nutolęs prie vandens esantis [žvėrynas] vadinamas Vversupa“. Georgo Brauno ir Franco Hogenbergo plane Viršupis pažymėtas per arti Pilių teritorijos. Manoma, kad Viršupio rūmai stovėję maždaug dabartinio Valakampių tilto vietoje [25, p. 21].

1853 m. Adomas Honoris Kirkoras atliko archeologinius kasinėjimus ir rado rūmų pamatus, daug koklių su karalių karūnomis, monetų. Čia buvus kunigaikščių rūmus mena ir ilgai išlikęs upės rėvos pavadinimas – Barboros pirtis – mylimos Žygimanto Augusto žmonos karalienės Barboros vardu pavadinta [24, p. 82–89; 29, p. 104–106].

1857 m. plaukdamas Nerimi Viršupio žiotyse dar gerai išsilaikiusius karališkosios buveinės griuvėsius aplankė grafas Konstantinas Tiškevičius. Savo įspūdžius jis aprašė knygoje „Neris ir jos krantai“: „Aukštos griuvėsių krūvos, apaugusios gražia žole, dengia erdvią Lietuvos kunigaikščių rezidenciją, ir tuo metu, kai ją apžiūriu, rugiai, žadantys šeimininkui gausų derlių, dengia kalvą, ant kurios frontu į Nerį žvelgė kunigaikščių rūmai. Žemiau, upės krante, matyti dvi beformės žole apaugusios kažkokių statinių griuvėsių kalvelės, taip pat priklausiusių kunigaikščių rezidencijai. Nuo jų lygiagrečiai, tik kiek į dešinę, Viršupio link, lyg kvadratinio bokšto pamatų dalis, toliau ant pačios Neries kranto, ties Viršupio upelio žiotimis, netoli vietos, vadinamos Barboros pirtimi, kažkokių nedidelio paviljono liekanos; nuo čia, vėl pakilus į kalną, ant Viršupio kranto – ilga panašių beformių griuvėsių kalvelių eilė rodo vietą, kur ilga eilė tęsėsi oficinų ir kiti statiniai, priklausę dvarui ir kunigaikščio svitai“ [29, p. 105].



Viršupio rūmų vieta. Franso Hogenbergo ir Georgo Brauno žemėlapis „Vilna Lituaniae Metropolis“ fragmentas. 1582 m.

© Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. CC BY-NC-SA.

Iliustracija ePaveldo: <http://bit.ly/3XJxEeX>.

Radvilų rūmai

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) didikai Radvilos Vilniuje turėjo devynias puošnias ir didingas rezidencijas. Pirmieji Radvilų rūmai stovėjo Pilies ir Marijos Magdalietės (dabar – Šventaragio) gatvių kampe, priešais Pilies vartus. Juose veikė LDK kanceliarija. Šiuose rūmuose rezidavo kelios kanclerių Radvilų kartos: Mikalojus II Radvila (1480–1506), Mikalojus III Radvila (1509–1522), Mikalojus Radvila Juodasis (1551–1565), Mikalojus Radvila Rudasis (1565–1584), Kristupas Radvila Perkūnas (1584–1604). Vėliau šie rūmai atiteko Žemaitijos vyskupams, kurie juos valdė iki XVIII a. pabaigos. Rūmuose buvo įsikūrusios carinės administracijos įstaigos. Apie 1885 m. rūmai perstatyti. Dabar pastatas priklauso Lietuvos vidaus reikalų ministerijai [8, p. 180].

Antrieji Radvilų rūmai XVI a. stovėjo Žemutinės pilies teritorijoje, kiek į šiaurę nuo karalienės Bonos rūmų. Karalienė Bona 1539 m., ieškodama patalpų savo dvariškiams, kreipėsi į Žemaitijos seniūną Joną Radvilą, prašydama leisti naudotis jo rūmais pilyje. Radvila atsakydamas liepė šiuos rūmus nugriauti, o plytas išdalino Vilniaus gyventojams. Antrųjų Radvilų rūmų atvaizdo ikonografijoje neišliko [8, p. 180–181].

Trečioji Radvilų rezidencija stovėjo į vakarus nuo Žemutinės pilies, tarp Puškarnios priemiesčio ir Neries upės, kvartale tarp dabartinių Žygimantų, Radvilų ir Tilto gatvių. Rūmuose gyveno LDK lauko etmonas Jurgis Radvila (1480–1541), jo vaikai: Trakų vaivada, LDK didysis etmonas Mikalojus Radvila Rudasis (1515–1584) ir Barbora Radvilaitė (1520–1551). Šie rūmai buvo pagrindinė Biržų-Dubingių šakos Radvilų rezidencija iki paskutinės jų paveldėtojos Liudvikos Karolinos Radvilaitės (1667–1695) mirties [8, p. 81].

Rūmai buvo puošnūs, italų manierizmo stiliaus, su masyviu cilindrinio bokšto rūmų pietrytiniame kampe. Iš rytų pusės juos supo itališko tipo sodas ir gėlynais apsupti 4 tvenkiniai. Radvilų sodą nuo Žemutinės pilies skyrė senoji Vilnios vaga, per kurią Žygimantas Augustas buvo įrengęs dengtą tiltelį, kuriuo naudojosi 1542–1547 m. vakarais lankydamas Barborą Radvilaitę jos rūmuose. Teritorijoje taip pat buvo arklidės, svirnas, varykla (bravoras), kiti ūkiniai pastatai. Visas dvaras buvo apjuostas gynybinėmis sienomis su bokštais kampuose ir dvejais vartais.

Rūmai ir kiti dvaro pastatai smarkiai nukentėjo per 1655–1661 m. karą su Maskva. Po karo rūmai nebuvo atstatyti ir po truputį nyko, nors juose iki XVII a. pabaigos dar gyveno sargas. 1705 m. apleisti rūmai sudegė. XVIII a. dvaro teritorija atskirais sklypais išarduota ir išnuomota miestiečiams. Iki 1829 m. Radvilų rūmų griuvėsiai nugriauti ir parduoti kaip statybinė medžiaga [8, p. 181–186].



Radvilų rūmų griuvėsiai Vilniuje. Marcelinas Januševičius.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3k9LWGO>.



Рис. Наполеон Орда

Lith. Lit. M. Pajonas Worstocis.

WILNO

Ruiny pałacu Barbary Radziwiłłówny, żony Zygmunta Augusta Króla . zrysowane z natury przez Architekta J.C. Rossa . rzeźbrany r 1828.

Ruines du Château de Barbe Radziwiłł femme du roi Sigismond Auguste, demoli en 1828. Dessiné d'après nature par l'architecte J.C. Ross.

Vilnius. Barboros Radvilaitės rūmų griuvėsiai. Napoleonas Orda.
XIX a. II p. LNM IMik 1793/27. © Lietuvos nacionalinis muziejus.
Iliustracija iš LIMIS: <https://bit.ly/3k8aNuS>.



Ryzorał Dobles.

Let. Butvilovskogo

Szczałki Pałacu Barbary w Wilnie.

Wypowiane z Salmu w 1850 Roku?

Barboros Radvilaitės rūmų Vilniuje liekanos.

Liudvikas van Dolenas. Butvilovskis. 1850 m. LNDM G 3778.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:

<https://bit.ly/ziwedak>.

Ketvirtoji Radvilų rezidencija stovėjo Pilies gatvėje, priešais turgavietę. Rūmai priklausė Mikalojui Radvilai Juodajam. 1561–1579 m. rūmuose veikė protestantų koplyčia ir viešoji mokykla. XVII a. rūmai buvo vadinami Vilniaus kaštelionų rūmais. Radvilos už juos mokėjo Jėzuitų akademijai mokesčius. 1804–1842 m. rūmuose veikė Vilniaus universiteto klinikos [8, p. 186].

Penktoji Radvilų rezidencija stovėjo Pilies ir Šv. Jono gatvių kampe. Ji buvo suformuota iš dviejų skirtingų pastatų: buvusių Kijevo vyskupo ir Vilniaus kanauninko Jono Filipovskio namų ir Trakų vaivados Stanislovo Goštauto rūmų. Rūmai priklausė Mikalojui Radvilai Juodajam (1515–1565), vėliau jo sūnui Mikalojui Kristupui Radvilai Našlaitėliui (1549–1616), kitiems Radviloms. XVI a. pabaigoje rūmuose rezidavo Vilniaus vyskupas, kardinolas Jurgis Radvila (1556–1600). Jo garbei rūmai pavadinti Kardinalija. Kardinalija priklausė Radviloms iki XIX a. pradžios [5, p. 182–191; 8, p. 187].

Po 1737 m. ir 1748 m. gaisrų Kardinalijos rūmai buvo rekonstruoti ir abi jų dalys įgijo vientisą architektūrinę išvaizdą. Nuo 1800 m. rūmai nuomoti privatiems asmenims. Pirmame jų aukšte veikė miesto parduotuvės, antrame aukšte butus nuomojosi Vilniaus universiteto profesoriai ir studentai. Apie 1830 m. slaptoje rūmų kavinėje rinkdavosi 1831 m. sukilimo vadai. 1837–1838 m. čia organizavo slaptus pasitarimus su Vilniaus sąmokslininkais Simonas Konarskis. 1849–1937 m. Kardinalijoje veikė centrinis miesto paštas. 1849 m. pašto žinyba rūmus rekonstravo, pristatė trečią aukštą ir sunaikino visas puošmenas. 1944 m. rūmai sudegė. 1956 m. jų liekanos nugriautos [5, p. 182–191; 8, p. 187].



Wilno. Poczta [Centrinis Vilniaus paštas, buvusi Kardinalija].

© Kauno apskrities viešoji biblioteka. PD.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3YhqNjL>.



Pilies gatvė ir Šv. Jonų bažnyčia [už bažnyčios yra
Kardinalijos pastatas]. Juozapas Čechavičius. Apie 1873 m.
© Vilniaus universiteto biblioteka. Iliustracija iš Vilniaus universiteto
bibliotekos Skaitmeninių kolekcijų: <http://bit.ly/4oqisFm>.

Šeštoji Radvilų rezidencija buvo Trakų gatvėje priešais Pranciškonų bažnyčią ir užėmė didelį sklypą, siekiantį dabartinę Vilniaus gatvę. 1790 m. Vilniaus miesto plane rūmų sklypas pažymėtas kaip posesija Nr. 395. XVI a. šiuos rūmus valdė Mikalojus Radvila Juodasis. 1667 m. rūmai priklausė Vilniaus vaivadaui Mykolui Kazimierui Radvilai, vėliau – Vilniaus vaivadaui, LDK didžiajam etmonui Mykolui Kazimierui Radvilai Žuvelei (1702–1762). 1747 m. rūmuose buvo įrengtas dvaro teatras. 1780 m. rūmai buvo apleisti, be stogo. Pastatą prie Trakų gatvės nupirko pirklys Motiejus Maksas, o pastatą Vilniaus gatvėje 1801 m. išsinuomojo, vėliau nusipirko teatro antreprenieris Dominykas Moravskis. Po rekonstrukcijos čia buvo įsteigtas Vilniaus miesto teatras [8, p. 189–190].

Septintoji Radvilų rezidencija buvo už miesto gynybinės sienos, greta Vilijos vartų, dabartinių Vilniaus ir Liejyklos gatvių sankirtoje. XVI a. šioje vietoje stovėję mediniai rūmai priklausė Mikalojui Radvilai Juodajam. XVII a. viduryje Lietuvos didysis etmonas, Vilniaus vaivada Jonušas Radvila (1612–1655) pagal architekto Jono Ulricho projektą pasistatydino mūrinius rezidencinius rūmus. XVII a. viduryje Radvilų rūmai buvo vieni gražiausių Vilniuje. XVIII a. pradžioje Šiaurės karo metais rūmai buvo sudeginti. Kiek paremontavus juose buvo įrengti nuomojami butai. 1804–1940 m. rūmai priklausė Vilniaus labdarių draugijai, kuri vėliau ten įsteigė prieglaudą, dirbtuves, ligoninę, mokyklą, privačius butus [8, p. 190].

Kraštinis šiaurės vakarų rūmų paviljonas pastatytas kaip kvadratinio plano protestantų koplyčia. Tarpukariu koplyčioje veikė žydų maldos namai. 1965 m. pradžioje šią koplyčią, kaip „beverčius žydų sinagogos griuvėsius“, susprogdino „Mosfilmo“ kinematografininkai, filmavę Vilniuje karinio siužeto filmą. 1967 m. Radvilų rezidenciniuose rūmuose pradėti restauravimo darbai. Tuomet buvo likę tik šiaurinis ir rytinis rūmų korpusai ir šiaurinis paviljonas. 1984 m. susprogdintos koplyčios vietoje atstatytas vakarinis paviljonas. 1990 m. restauruotoje Radvilų rūmų dalyje įkurtas Lietuvos dailės muziejaus padalinys [8, p. 190–191].



Vilnius. Radvilų rūmai. XVII a. retrospektyva. Vytautas Gabriūnas.
1989 m. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3ZsJwTX>.



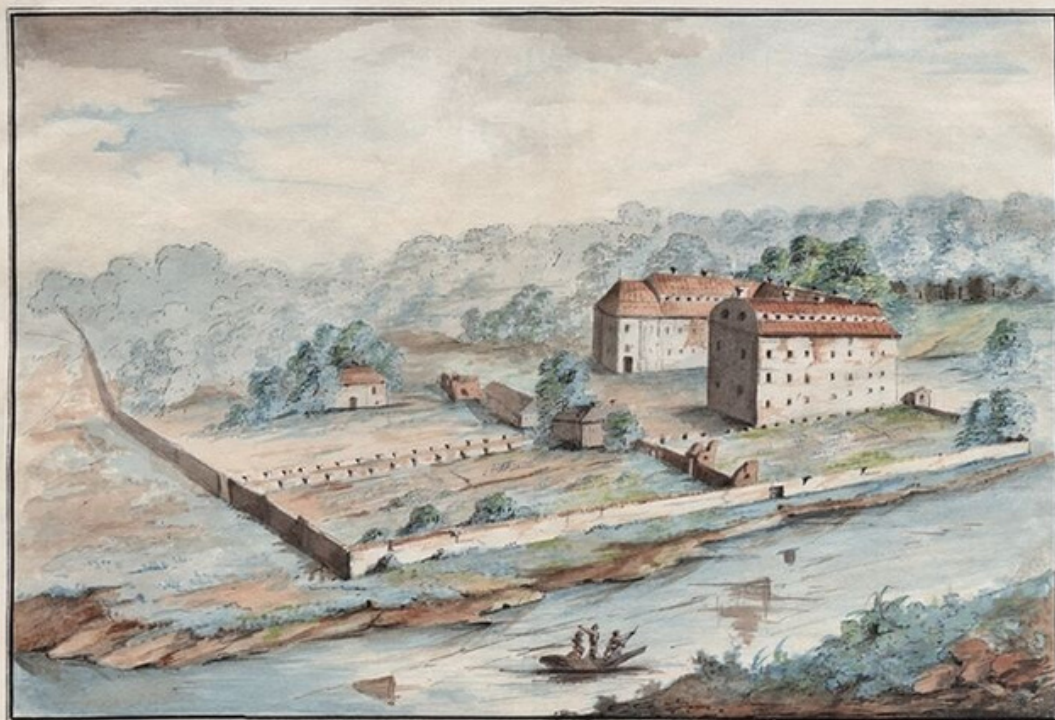
Radvilų rūmai Liejyklos ir Vilniaus gatvių sankirtoje.
Janas Bulhakas. 1912–1913 m. © Lietuvos nacionalinis muziejus.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3X6QPzo>.

Aštuntoji Radvilų rezidencija – Lukiškių dvaras – buvo tuometiniame Lukiškių šile (dabar Vingio parkas). XVI a. čia buvo Mikalojaus Radvilos Juodojo dvaras. Apie 1550 m. šiuose rūmuose glaudėsi į Vilnių atvykę protestantai. 1584 m. Mikalojaus Radvilos Juodojo sūnus Stanislovas Radvila (1559–1599) Lukiškių dvarą padovanojo jėzuitams. Jėzuitai valdė Lukiškių dvarą iki 1773 m. 1716 m. dvaro teritorijoje pastatyta koplyčia. 1757–1761 m. pagal architekto Jono Kristupo Glaubico projektą Lukiškių šile pastatyti nauji mūriniai rūmai.

1773 m. likvidavus Jėzuitų Ordiną, Lukiškių rūmus ir žemes perėmė Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis. Lukiškių rūmuose jis įrengė parapinių mokyklų mokytojų seminariją ir bendrabutį. Po vyskupo mirties Lukiškės palikimo keliu atiteko Potockiams. Šie jas pardavė grafiui Zubovui, o pastarasis – Vilniaus generalgubernatoriui Levinui Benigsenui, kuris čia kėlė ištaigingas puotas.

1812 m. rūmuose viešėjo Rusijos caras Aleksandras I su generaliniu štabu. Įsigeidęs čia turėti nuolatinę vasarvietę, caras nupirko Lukiškes iš L. Benigseno už 12000 dukatų. Tais pačiais metais Napoleono armija rūmuose įrengė karo ligoninę. Kilusio gaisro metu rūmai sudegė kartu su ligoniais. Po Prancūzijos–Rusijos karo caro administracija nesirūpino rūmų remontu ir jie pamažu nyko. 1855 m. Lukiškių rūmų liekanos buvo nugriautos [8, p. 191–192].

Devintoji Radvilų valda (posesija) buvo nedidelis medžioklės dvarelis Žvėryne. 1441 m. jis priklausė Radviloms. Iki XIX a. pabaigos čia buvo laukinių žvėrių rezervatas. Žvėrys buvo auginami erdviame pušyne, kuris iš vienos pusės ribojosi su Nerimi, o iš kitos buvo aptvertas tvoromis. Šilo pakraštyje stovėjo Radvilų dvarelis. 1840 m. kunigaikštis Liudvikas Vitgenšteinas, vedęs Stefaniją Radvilaite, gavo kraičio ir Žvėryną. Vėliau Žvėrynas palikimo keliu atiteko kunigaikščiams Hohenlojėms. 1892 m. Žvėryno žemes nusipirko Sankt Peterburgo pirklys Vasilijus Martinsonas. Jis mišką iškirto, žemes padalijo nedideliais sklypais ir pardavė turtingiems vilniečiams [8, p. 193].



ВИДУК ПАЛCO БЕНІКСОНСКОГО в ЗАКРЕТЕ .

Beningseno rūmų Zakrete vaizdas. Marcelinas Januševičius. 1836 m.

© Lietuvos nacionalinis muziejus. Iliustracija iš ePaveldo:

<http://bit.ly/3HTMoE3>.



Vilniaus apylinkės. Vingis. Luji Filipas Alfonsas Bišbua,
Albertas Žametas, Jonas Kazimieras Vilčinskis. 1848 m. LNDM G 675.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:
<http://bit.ly/3Y2HTeO>.



Vingio rūmų griuvėsiai. Mykolas Elvyras Andriolis. XIX a. II p.

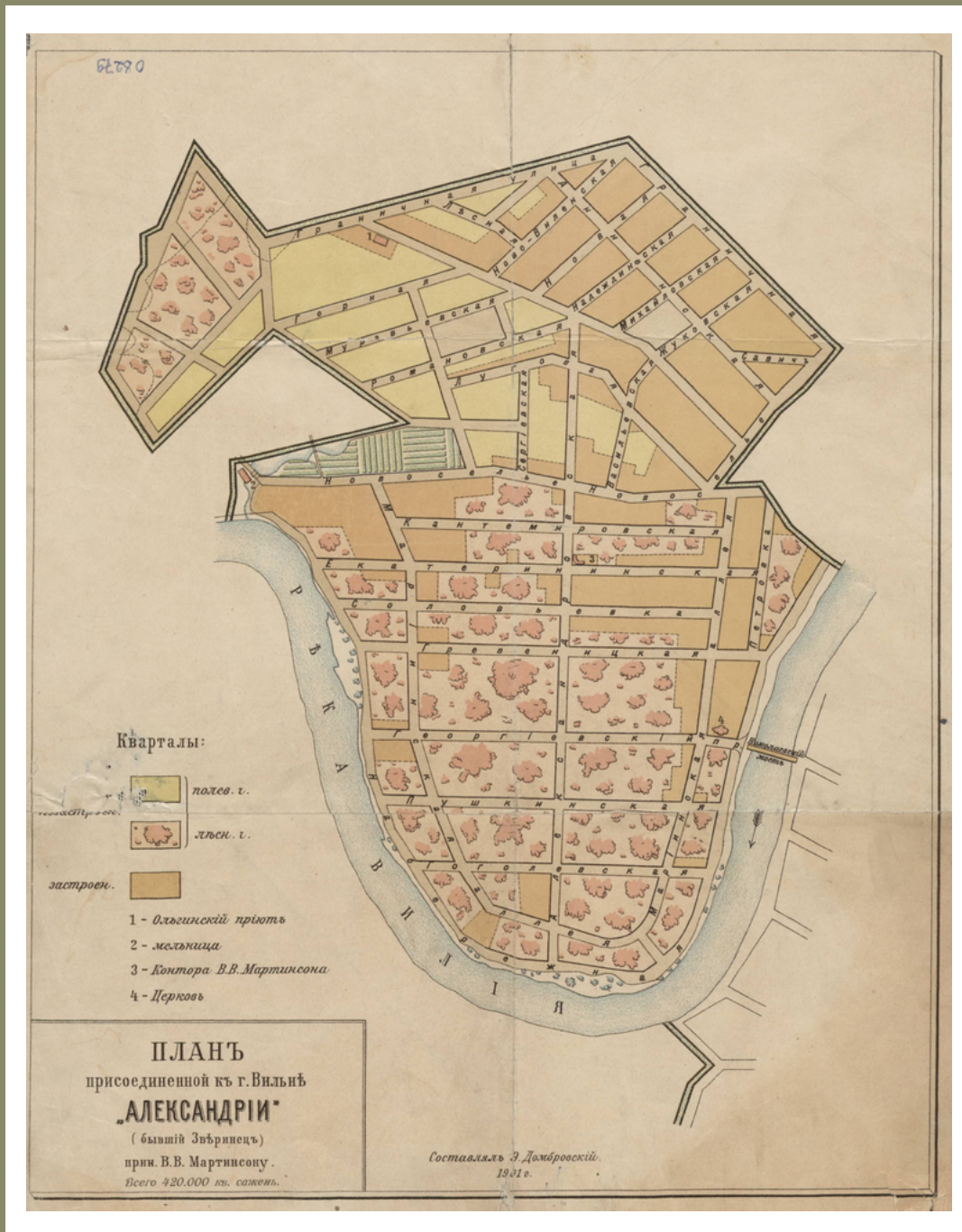
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3IH2Gj2>.



Vilniaus apylinkės. Žvėrynas. Eženas Sisėris, Adolfas Čapskis,
Jonas Kazimieras Vilčinskis. XIX a. vid. LNDM G 2641.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:
<https://bit.ly/3W6vPax>.



Планъ присоединенной къ г. Вильнѣ "Александріи"
[Kartografija]; (бывшій Звъринецъ) прии. В.В. Мартинсону.
© Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. CC BY-NC-SA.
Pliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/4ooGKin>.

Oskierkų rūmai

Oskierkų rūmai buvo Vilniaus senamiestyje, netoli Šv. Kotrynos bažnyčios ir Vilniaus mokytojų namų, dabartinėje Klaipėdos gatvėje.

Pirmą kartą mūriniai Oskierkų rūmai istoriniuose šaltiniuose paminėti 1589 m. Jie priklausė jėzuitų akademijai. XVII–XVIII a. rūmai priklausė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikams Šumaliams, Sanguškoms, Lubianskiams, Bialozarams. 1748 m. gaisro metu rūmai sudegė. 1749–1820 m. posesijos savininkai buvo bajorai Oskierkos. 1785–1803 m. Oskierkų rūmuose vyko teatro pasirodymai. 1822 m. rūmus įsigijo K. Abramavičius. 1849 m. rūmų pastatuose buvo Vilniaus civilinio gubernatoriaus rezidencija ir kanceliarija, tarpukaryje veikė Lenkijos valdžios administracinės įstaigos. Antrojo pasaulinio karo metu Oskierkų rūmai nukentėjo ir po karo buvo nugriauti [21].



Senieji Oskierkų rūmai. L. Semaško. Iliustracija iš knygos: *Wilno i ziemia Wileńska: zarys monograficzny*. – Wilno, 1937. – T. 2, p. 154.

Vilniaus maldos namai, koplyčios

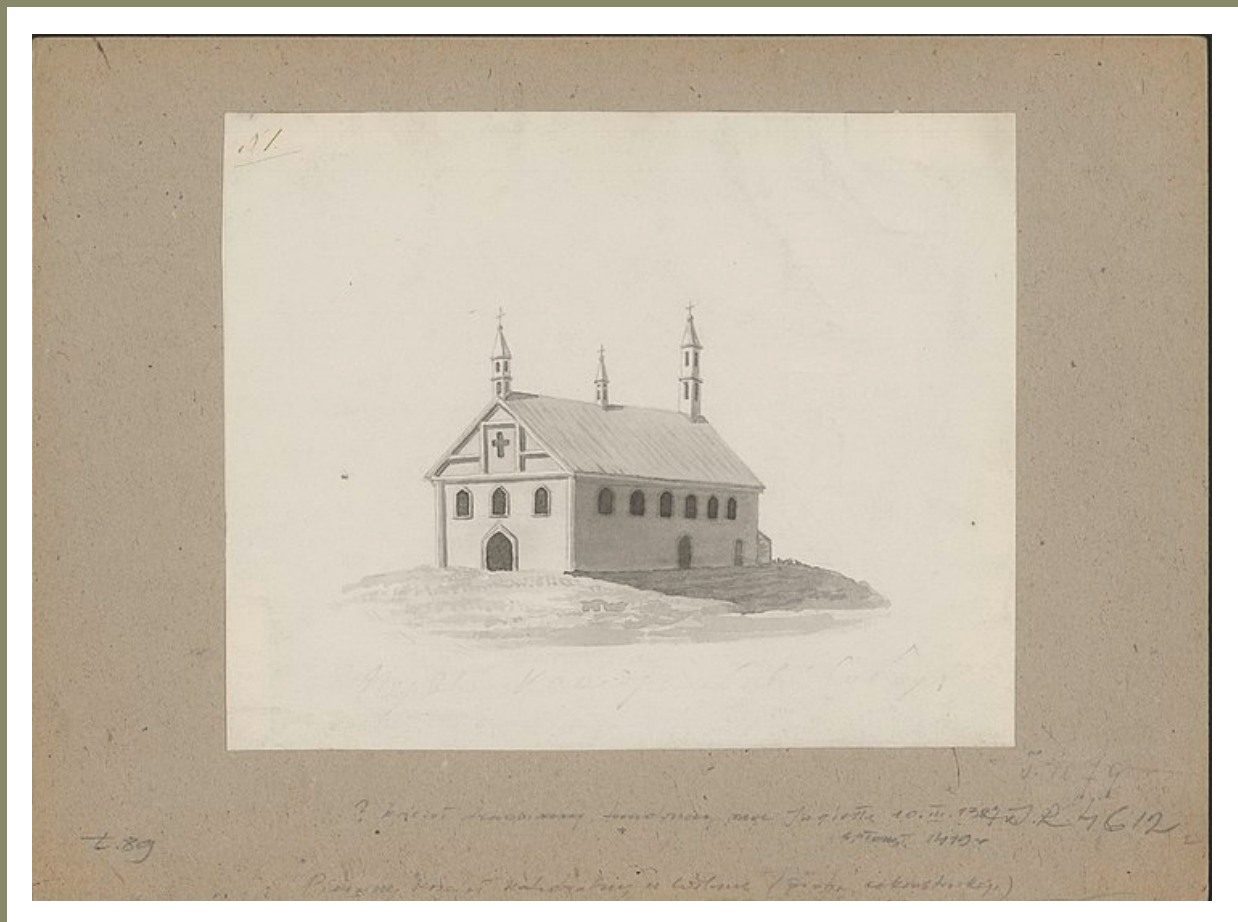
Pirmosios Vilniaus katedros

Manoma, kad pirmoji Vilniaus katedra pastatyta XIII a. pabaigoje buvusios pagoniškos šventyklos vietoje. Ji buvo pereinamojo iš romaninio į gotiką stiliaus. 1387 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Jogailos iniciatyva pastatyta nauja bažnyčia. Ji sudarė neatsiejamą didžiųjų kunigaikščių rezidencijos dalį ir kartais buvo vadinama pilies bažnyčia. Prie bažnyčios veikė mokykla. 1399 m. Katedra sudegė [8, p. 130–131].

Sudegusią katedrą 1407 m. atstatė Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas. Naujoje Katedroje buvo įrengtos Montvydų (1423 m.), Goštautų, Kęsgailų (1436 m.), Karališkoji (1474 m.), Vyskupų (1495 m.) koplyčios. Šioje Katedroje buvo palaidoti Vytautas Didysis (1430 m.), jo žmona Ona (1418 m.), brolis Žygimantas Kęstutaitis (1440 m.), pusbrolis Švitrigaila (1452 m.), Vytauto brolio Žygimanto sūnus Mykolas (1452 m.), šv. Kazimieras (1484 m.) [16, p. 18–20].

1522 m. prie Katedros veikė 3 klasių mokykla. Mokykloje buvo dėstoma retorika, muzika, dialektika, lotynų kalba, skaičiavimas. 1570 m. įkūrus Vilniaus kolegiją, mokykla tapo jos dalimi. 1522 m. katedra remontuota (italų architektas Anus), šalia buvusiam gynybiniame bokšte įrengta varpinė. 1529 m. Katedroje iškilmingai vainikuotas Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. 1530 m. Vytauto Didžiojo katedra sudegė [16, p. 26–39].

Po 1530 m. gaisro katedra atstatyta (architektai B. Z. da Gianotti, G. Cini), 1534–1557 m. joje pristatyta koplyčių, įrengta kriptų. 1529 m. katedroje iškilmingai vainikuotas Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas. Atstatytoje katedroje palaidotos Žygimanto Augusto žmonos Elžbieta Habsburgietė (1545 m.) ir Barbora Radvilaitė (1551 m), Vilniaus vyskupai Jonas Žygimantaitis (1538 m.), Valerijonas Protasevičius (1580 m.), buvo laidojami kapitulos nariai [16, p. 26–39].



Vilniaus katedra, statyta 1387 m. Jokymas Knakfusas.

© Jogailos universiteto biblioteka. Iliustracija iš Vikipedijos:

<http://bit.ly/3HRHZ23>.



Vilniaus katedra. Juozapas Kamarauskas. 1923 m. LNDM T 11825.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:

<http://bit.ly/3H5BwB8>.



Vilniaus katedra, rekonstruota 1538 m. Jokymas Knakfusas.
© Jogailos universiteto biblioteka. Iliustracija iš Vikipedijos:
[http://bit.ly/3wYuyIc.](http://bit.ly/3wYuyIc)

Po 1610 m. gaisro Katedra vėl atstatyta (architektas Vilemas Polis). Pagrindiniame bažnyčios fasade pastatyti du bokštai. 1623–1636 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Zigmanto Vazos iniciatyva pastatyta Šv. Kazimiero koplyčia. Per 1655 m. karą bažnyčia smarkiai apgriauta ir apiplėšta, 1666 m. remontuota. 1752–1754 m. pagal architekto Jono Kristupo Glaubico projektą rekonstruota. 1769 m. audros metu nugriuvo pietinis Katedros bokštas. Bažnyčia buvo uždaryta. 1783–1801 m. pagal architekto Lauryno Gucevičiaus projektą rekonstruota Katedra įgavo dabartinį vaizdą [16, p. 26–39].



Vilniaus katedra, rekonstruota 1754 m. Jokymas Knakfusas.

© Jogailos universiteto biblioteka. Iliustracija iš Vikipedijos:

<http://bit.ly/3Rs8ijH>.



Vilniaus Katedra. Izidorius Lorenas Derua,
Vasilijus Sadvnikonas, Jonas Kazimieras Vilčinskis. 1847 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3CSyNZs>.

Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčia

Pirmoji Šv. Onos bažnyčia, istoriniuose šaltiniuose paminėta 1390 m., stovėjo Žemutinės pilies teritorijoje, Gedimino (Pilies) kalno šiaurinėje papėdėje. Bažnyčia priklausė pranciškonams. 1551 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas, pargabėjęs iš Krokuvos į Vilnių Barboros Radvilaitės palaikus, nusprendė statyti bažnyčią, skirtą savo šeimos mauzoliejiui. Nugriovus senąją Šv. Onos bažnyčią iki pamatų, jos vietoje Žygimanto Augusto iniciatyva buvo pradėta statyti didesnė Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčia. Bažnyčios statyba truko 20 metų, bet iki Žygimanto Augusto mirties 1572 m. dar nebuvo pabaigta. 1655–1661 m., karo su Maskva metu, bažnyčia buvo labai apgriauta, 1666 m. visai nugriauta. Dabar toje vietoje yra sudėtos buvusių bažnyčių pamatų plokštės [17, p. 246–252; 24, p. 24–32].



Vilniaus pirmasis piliakalnis (Gedimino Kalnas) iš oro (šiaurės pusės).
[Lietuvos nacionalinio muziejaus kieme matomi
Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčių pamatai]. Zenonas Baubonis. 2007 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-SA.
Iliustracija iš Europeanos: <https://bit.ly/3X8acqH>.



Šv. Onos ir Barboros bažnyčių liekanos Vilniaus Žemutinės pilies
1957 m. ir 1958 m. tirtuose plotuose. Algirdas Tautavičius. 1958 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3JIWtDG>.



Šv. Onos bažnyčios pamatai Vilniaus Žemutinės
1957 m. perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1958 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš Europeanos: <https://bit.ly/3Sj7r56>.



Šv. Barboros bažnyčios fasado pamatai Vilniaus Žemutinės pilies 1958 m. perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1957 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3I2AFSw>.



Kriptos skliautai Šv. Barboros bažnyčios apsidėje Vilniaus Žemutinės pilies (Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčia) 1956 m. perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1956 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš Europeanos: <https://bit.ly/3IlmdDS>.



Kelio vieta Vilniaus Žemutinės pilies (Šv. Onos ir Šv. Barboros
bažnyčios) 1961 m. pietvakarinėje perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1961 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3DFosAf>.



Medinių grindinių liekanos Vilniaus Žemutinės pilies
(Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčios) 1961 m.
pietvakarinėje perkasoje. Adolfas Tautavičius. 1961 m.
© Vilniaus universiteto Komunikacijos fakultetas. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš Europeanos: <http://bit.ly/3DJtXhC>.

Šv. Marijos Teresės bažnyčia

1721 m. Žvejų kvartale (dabar Šnipiškių seniūnija), priešais Neries ir Vilnios santaką, karmelitai buvo pastatę Šv. Marijos Teresės bažnyčią. 1739 m. medinės bažnyčios vietoje Oginskiai pastatė mūrinę. Per Neries potvynį 1837 m. bažnyčia buvo sugriauta. XVIII a. pradžioje šalia bažnyčios buvo Šv. Teresės kapinės. 1812 m. kapinėse pastatyta daug medinių kryžių. Manoma, kad čia buvo palaidotos Prancūzijos–Rusijos karo aukos. 1837 m. bažnyčiai sugriuvus, kapinės prijungtos prie Šv. Rapolo bažnyčios kapinių [22, p. 211; 27, p. 118].



Widok miasta Wilna, z Ogrodu zwanego Tivoli.

Vilniaus vaizdas nuo Tivolio parko kalvos Antakalnyje. Dešiniajame Neries krante, Žvejų priemiestyje, stovi Šv. Marijos Teresės bažnyčia. Karolis Račinskis. 1830 m. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3QLJxPa>.

Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčia

Tarp dabartinių Visų Šventųjų ir Arklių gatvių, paminklo rašytojai Lazdynų Pelėdai vietoje, XVII–XIX a. stovėjo basųjų karmeličių vienuolynas ir jam priklausiusi Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčia, 1638 m. įsteigta LDK pakanclerio Stepono Paco [27, p. 118].

1655 m. Vilniaus miestas buvo užpultas rusų kariuomenės. Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčios statybos nebuvo tęsiamos, Vilnių paliko ir vienuolės, turėjusios rūpintis bažnyčia ir kurti vienuolyną. Bažnyčia baigta statyti ir pašventinta 1692 m.

Po 1863 m. sukilimo bažnyčia ir vienuolynas 1865 m. vasarį buvo uždaryti, 1877 m. nugriauti. Nugriautos bažnyčios vietoje suformuota akmenimis grįsta turgaus aikštė, miestiečių praminta Basokų aikšte. Prekyvietė Basokų aikštėje veikė iki XX a. pradžios. 1906 m. turgus išskeltas. Buvusi turgavietė paversta žaliu skveru [27, p. 118].



Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčia Vilniuje. Juozapas Čechavičius.
1870–1875 m. Iliustracija iš Vilniaus universiteto bibliotekos
Skaitmeninių kolekcijų: <http://bit.ly/3WWUb76>.



Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčios griuvėsiai.
Juozapas Čechavičius. 1877 m.
Iliustracija iš Vikipedijos: <http://bit.ly/3H7Q1nZ>.

Nukryžiuoto Išganytojo koplytėlė

Malūnų ir Paupio gatvių sankirtoje, „Užupio angelo“ skulptūros vietoje, XVI a. stovėjo Šv. Petro ir Pauliaus medinė cerkvė. Dėl nežinomų priežasčių ši cerkvė 1610 m. sudegė. Toje vietoje XVII a. viduryje buvo pastatyta Nukryžiuoto Išganytojo koplytėlė. XIX a. koplytėlė buvo perstatyta, o 1908 m. buvo pastatyta mūrinė, kvadrato formos su keturšlaičiu stogeliu ir ornamentuotu kryžiumi. XX a. 6-ajame dešimtmetyje valdžios nurodymu koplytėlė nugriauta [20, p. 228; 27, p. 121].



Vilnius. Užupis. [1902–1912]. Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Skaitmeninio archyvo: <https://bit.ly/3YhzHav>.

Viešpaties Jėzaus koplytėlė

Viešpaties Jėzaus koplytėlė stovėjo Antakalnyje, priešais Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. Ji buvo pastatyta XVIII a. pabaigoje. 1866 m. remontuota. XX a. 6-ojo dešimtmečio viduryje koplytėlė buvo nugriauta [20, p. 208; 27, p. 121].



Šv. Petro ir Povilo bažnyčia ir Viešpaties Jėzaus koplytėlė.
Stanisław Filibert Fleury. Apie 1893 m.

© Lietuvos nacionalinis muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3Wilzfa>.

Šv. Veronikos koplytėlė

Antakalnio ir L. Sapiegos gatvių sankirtoje stovėjo Šv. Veronikos koplytėlė. Koplyčia pastatyta 1710 m. maro aukų atminimui. Apie 1962 m., platinant Antakalnio gatvę, koplytėlė buvo nugriauta [20, p. 208; 27, p. 121].



Šv. Veronikos koplytėlė Antakalnio ir L. Sapiegos gatvių sankirtoje.
Janas Bulhakas. 1912–1915 m. © Lietuvos nacionalinis muziejus.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3ZJMy6k>.

Kristaus koplytėlė

Šnipiškių priemiestyje, už Žaliojo tilto ant kalvelės kadaise stovėjo pilis, gynusi persikėlimą per Nerį. XVII a. pilis buvo nugriauta, jos vietoje pastatytas kryžius. Po kurio laiko Šnipiškių gyventojai pastatė naują kryžių su šv. Jono Nepomuko figūra, tačiau šis kryžius nugriuvo [20, p. 227–228].

1703 m. priešais Šv. Rapolo bažnyčią ant supilto kalnelio jėzuitai pastatė Kristaus koplytėlę. Koplytėlei buvo užsakyta šv. Jono skulptūra, bet dėl 1710 m. maro epidemijos užsakymas ilgai nebuvo įvykdytas. Pasibaigus epidemijai, skulptorius jėzuitams atnešė kryžių nešančio Kristaus skulptūrą ir pasakė, jog ją sukūręs Viešpaties paragintas, kaip savo šeimos apsaugą nuo maro. 1720 m. gegužės 9 d. į koplytėlę įkelta skulptūra garsėjo stebuklais, buvo gausiai lankoma tikinčiųjų.

1850 m. koplytėlė buvo atnaujinta, sutvarkyta kalnelio aplinka. 1950 m. platinant gatvę, koplytėlė buvo nugriauta, kalvelė išlyginta. Griaunant kalnelį, išversta daugybė žmonių kaulų, kaukolių. Manoma, kad tai buvo švedmečio, prancūzmečio, ar maro epidemijų aukų palaidojimai [20, p. 227–228; 22, p. 212; 27, p. 121].



KOŚCIÓŁ ŚW. RAFAŁA NA PRZEDMIEŚCIU ŚNIPISKIM
W WILNIE.

Wydruk w W. Driendl.

Šv. Rapolo bažnyčia [ir Kristaus koplyčia] Šnipiškių priemiestyje
Vilniuje. Thomas Driendl. XIX a. vid. – XIX a. II p.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3XwyA5Y>.



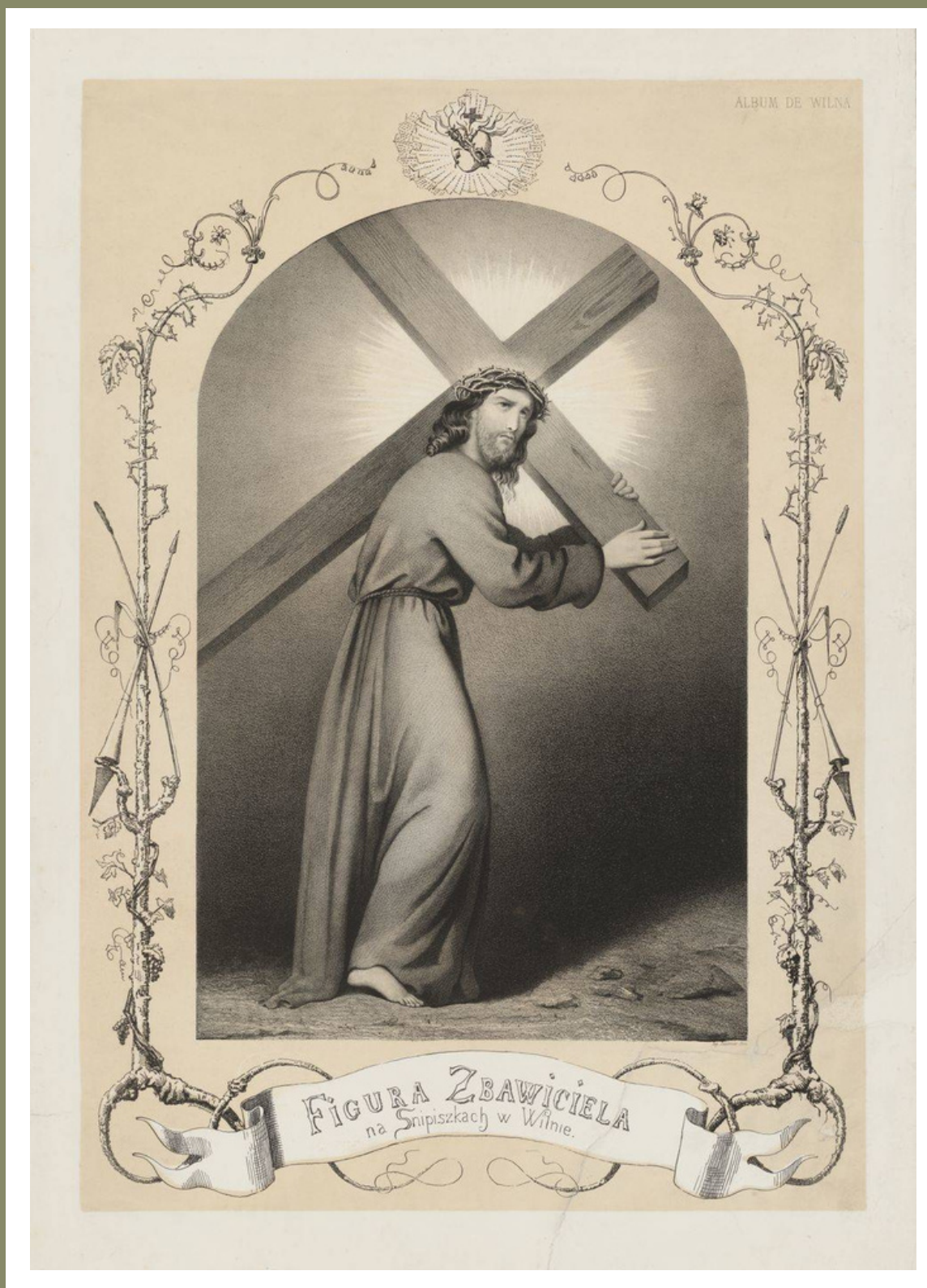
Vilnius. Šnipiškių priemiestis. Viktoras Vincentas Adamas,
Luji Filipas Alfonsas Bišbua, Jonas Chruckis,
Jonas Kazimieras Vilčinskis. 1848 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3QNFh1n>.



Šnipiškių Jėzaus koplyčia ir Vilniaus panorama.
Juozapas Čechavičius. 1870–1880 m. Iliustracija iš
Vilniaus universiteto bibliotekos Skaitmeninių kolekcijų:
<http://bit.ly/3HCIjmo>.



Išganytojo statula Šnipiškių koplytėlėje Vilniuje.

Nežinomas XIX a. vid. dailininkas.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/4o7lKg6>.

Spaso (Išganytojo) cerkvė

Greta Skaisčiausios Dievo Motinos cerkvės, skvere prie dabartinių Maironio ir Užupio gatvių, XVI a. stovėjo Spaso (Išganytojo) cerkvė. Cerkvė labai nukentėjo nuo 1610 m. gaisro. 1612 m. Švč. Trejybės cerkvės archimandritas Juozapas Benjaminas Rutskis leido miestiečiui Urbanavičiui ant jos pamatų pasistatyti namą. Šio namo sienose iki XIX a. antrosios pusės matėsi cerkvės puošybos elementų. 115 posesijai priklausęs namas buvo nugriautas 1872 m. pradėjus tvirtinti Vilnios krantus [24, p. 40–41].



Spaso cerkvės, statytos XVI a., griuvėsiai Vilniuje.

Vasilijus Griaznovas. 1874 m. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.

CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3QLBjqa>.

Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia

XIX a. antroje pusėje – XX a. pradžioje Vilniaus senamiestyje, dabartinės Vinco Kudirkos aikštės vietoje, stovėjo Šv. Aleksandro Neviškio (Nevskio) koplyčia. Koplyčia pradėta statyti 1863 m. spalio 22 d. dalyvaujant Vilniaus generalgubernatoriui Michailui Muravjovui, pašventinta 1865 m. rugpjūčio 30 d. Projekto autorius buvo Imperatoriškosios menų akademijos profesorius Aleksandras Rezanovas. Koplyčios statybai aukojo įvairios Šiaurės vakarų krašto miestų bendruomenės, vadovavo Vilniaus architektas Nikolajus Čiaginas [32].

Koplyčios išorinės sienos buvo išklotos marmuro plokštėmis, kuriose buvo iškaltos 417 rusų kareivių, žuvusių Abiejų Tautų Respublikos 1863 m. sukilimo malšinimo kovose, pavardės. Šalia koplyčios buvo pastatytas sargo namelis. Kiekvienais metais rugpjūčio 29 d. koplyčioje buvo organizuojamos iškilmingos pamaldos žuvusių kareivių atminimui.

1904 m. buvo pasikėsinta koplyčią susprogdinti. Sprogimo metu apgadintos durys, interjero detalės, išmušti langų stiklai. Ikonos išliko nepažeistos. Koplyčia restauruota už surinktas aukas. 1918 m. koplyčią sugriovė revoliucinių nuotaikų apimti darbininkai, kitais duomenimis, ji buvo išardyta užplūdusių bolševikų 1919 m. Koplyčios ikonos buvo pervežtos į Mikniškių cerkvę Šalčininkų rajone. 1928 m. buvo nugriauti koplyčios pamatai. Jų vietoje pastatytas baseinas lenkų rašytojos Elzės Ožeškienės vardo fontanui, kuris taip ir nebuvo paleistas [32].



Šv. Aleksandro Nevskio koplyčia Ožėškienės
[dabar Vinco Kudirkos] aikštėje. Aizikas Cinovecas. XIX a. pab.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3wa34iA>.



Šv. Aleksandro Nevskio koplyčios griovimas. Janas Bulhakas. 1919 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3iJUR1q>.

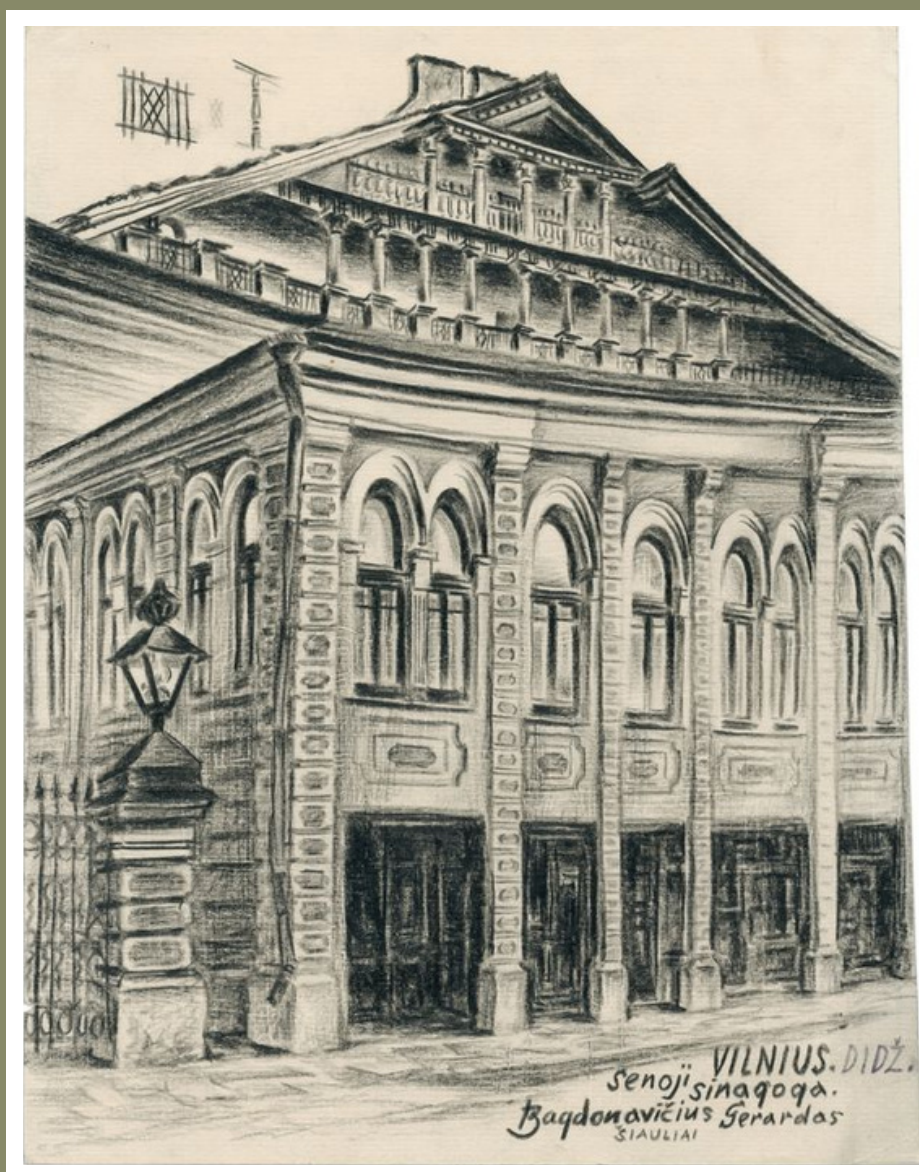
Vilniaus Didžioji sinagoga

1573 m. sulyginus kitatikių teises su katalikų, Vilniaus žydai netoli Vokiečių gatvės, kunigaikščiui Jurijui Sluckiui priklausiusiame sklype pasistatė pirmąją medinę sinagogą. Sinagoga buvo žydų dvasinio, kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo centras. Joje vykdavo bendruomenės susirinkimai vyresnybės (kahalo) rinkimai, teismai. Per Vilniaus gyventojų rengiamus pogromus 1592 m., 1606 m. ir 1635 m. sinagoga buvo apgriauta, po to vėl atstatyta. Pirmosios Vilniaus sinagogos atvaizdo neišliko [12, p. 4].

XVII a. medinės sinagogos vietoje buvo pastatyta mūrinė Vilniaus Didžioji sinagoga. Tiksliai Vilniaus Didžiosios sinagogos statybos data nežinoma. Vieni autoriai teigia, kad ji pastatyta valdant Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Zigmantui Vazai (1578–1632), kiti statybos laiką sieja su Lenkijos karaliaus Vladislovo Vazos 1633 m. privilegija [12, p. 6]. Sinagoga tapo svarbia religinio ir bendruomeninio gyvenimo erdve, aplink ją susiformavo skirtingos paskirties pastatai apstatytas sinagogos kiemas, vadinamas *shulhoyf*. Priešais sinagogą XVIII a. buvo pastatytas Gaono namas [12, p. 22].

Iki XVIII a. pabaigos Vilniaus Didžiąją sinagogą siaubė 1655–1661 m. Vilnių okupavusi rusų kariuomenė ir 1748 m., 1749 m. gaisrai. Tačiau, nepaisant stichinių nelaimių, šioje šventovėje išliko daug meno kūrinių ir brangenybių, kurias buvo paaukoję turtingesni bendruomenės nariai. Po 1794 m. sukilimo Didžioji sinagoga buvo rekonstruota klasicizmo stiliumi [12, p. 12–14].

1893 m. patvirtintas Didžiosios sinagogos dalinio perstatymo projektas, parengtas inžinieriaus Leonido Vinerio. 1896 m. inžinierius N. K. Korojedovas siaurame plote tarp sinagogos ir Žydų gatvės vietoje ten buvusių krautuvėlių pastatų suprojektavo eklektinio stiliaus biblioteką. Ji užstojo pietryčių fasadą iki frontono. Biblioteka, paveldėjusi Mato Strašūno sukauptą knygų kolekciją, 1902 m. buvo pavadinta jo vardu [12, p. 24].



Vilnius. Didžioji senoji sinagoga. Gerardas Bagdonavičius.
XX a. I p. ŠAM D–T 2176. © Šiaulių „Aušros“ muziejus.
Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/3GKWjsg>.



Didžioji sinagoga [ir Strašūno viešoji biblioteka].
Janas Bulhakas. 1940 m. © Lietuvos nacionalinis dailės muziejus.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3kn3Hmh>.

Antrojo pasaulinio karo metais Didžioji sinagoga ir prie jos buvę pastatai labai apgriauti. Išliko tik sinagogos sienos ir kai kurie interjero elementai. Tokios būsenos šventovę buvo įmanoma nesunkiai atstatyti, tačiau sovietų valdžia pagal naująjį generalinį 1953 m. Vilniaus planą Didžiąją Vilniaus sinagogą 1955–1957 m. visiškai sunaikino. Jos vietoje 1964 m. pastatytas vaikų lopšelio-darželio pastatas, kuriame vėliau buvo įkurta Vytės Nemunėlio pradinė mokykla [12, p. 26].



Didžiosios sinagogos griuvėsiai. 1945 m. VGŽIM f 776.

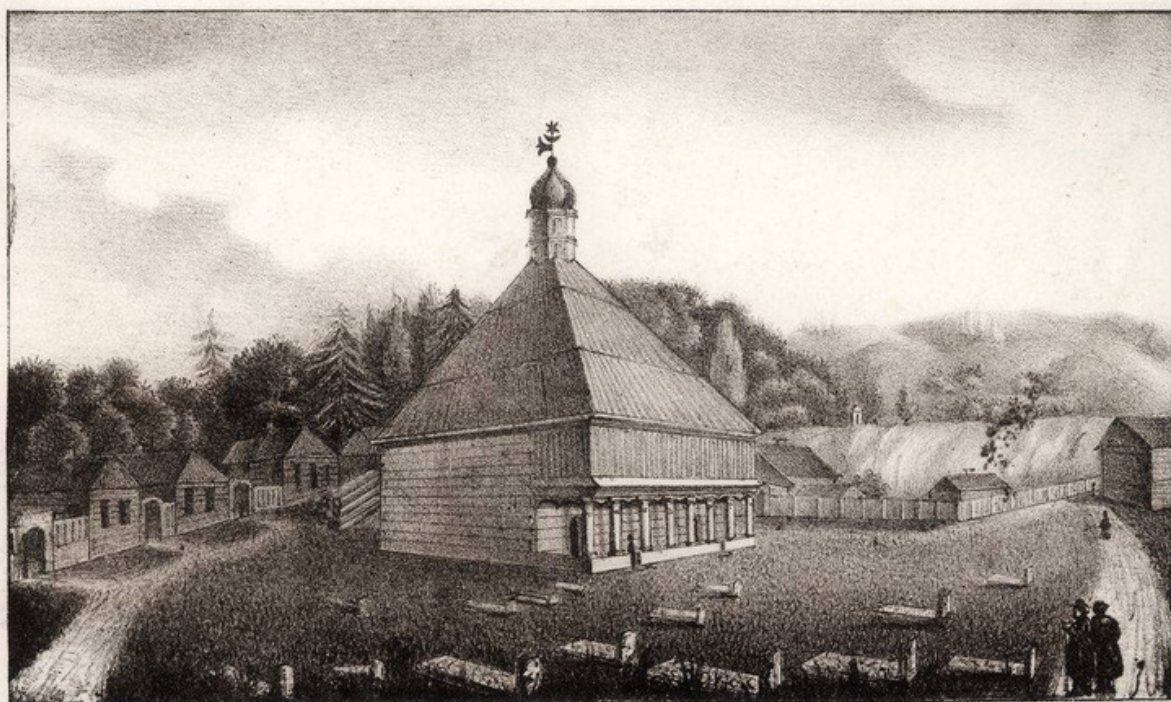
© Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus. Iliustracija iš LIMIS:

<http://bit.ly/3ZF3RFI>.

Totorių mečetė

XVI a. istoriniame Lukiškių priemiestyje, dabartinių Lukiškių ir Mečetės gatvių sankirtoje, buvo pastatyta medinė totorių mečetė. Šalia mečetės buvo totorių kapinės. Pirmoji totorių mečetė buvo puošni, turėjo keturšlaitį stogą, kolonadą. Mečetėje savo maldose totoriai prisimindavo Lietuvos didįjį kunigaikštį Vytautą, meldavosi už totorius, žuvusius 1794 m. Tado Kosciuškos sukilime, kitus tautos didvyrius. 1812 m. čia buvo perskaitytas kreipimasis į totorius, raginantis suformuoti atskirą pulką Napoleono kariuomenėje [11, p. 19–20].

XIX a. antroje pusėje mečetė buvo perstatyta. Kūginės formos pastatas tapo panašus į gyvenamąjį namą [1, p. 239–241, 270]. 1930 m. imamas I. Smaikevičius priėmė mečetėje Lenkijos Respublikos Prezidentą Ignacą Moscickį (Ignacy Mościcki). Po Antrojo pasaulinio karo, Lietuvoje įsitvirtinus sovietų valdžiai, mečetė buvo paversta sandėliu. Pamaldos čia nevyko. 1968 m. ji buvo nugriauta. 1969 m. mečetės vietoje buvo pastatytas Pუსlaidininkų fizikos institutas (A. Goštauto g. 11). 2009 m. ant Pუსlaidininkų fizikos instituto pastato, buvusių Lukiškių totorių kapinių ir mečetės vietoje, atidengta memorialinė lenta [11, p. 19–20].



MECZET TATARSKI W WILNIE NA ŁUKISZKACH..

Lit. J. Ogińskiego

Totorių mečetė. Juozapas Ozemblovskis. 1841 m.

© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3HjJW8c>.



Mahometonų mečetė. Juozapas Kamarauskas. 1935 m.
© Lietuvos nacionalinis dailės muziejus. CC BY-NC-ND.
Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3FI8MNS>.

Vilniaus kapinės

Evangelikų reformatų kapinės

1639 m. evangelikai reformatai (kalvinistai) už Trakų vartų, dabartinės Pylimo gatvės vakarinėje pusėje, įsteigė savo kapines ir pasistatė jose medinę bažnytelę. 1682 m. bažnytelė buvo sugriauta, o kapinės išniekintos. Gavę Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jono Sobieskio leidimą reformatai atstatė medinę bažnyčią ir sutvarkė kapines [30].

1777 m. kapinėse LDK kariuomenės pulkininkas Boguslavas Šreteris pastatė Šreterių giminės koplyčią-mauzoliejų. Biografiniuose žinyuose rašoma, kad šiose kapinėse palaidotas vienas žinomiausių XVIII a. Europos kartografų ir entomologų Šarlis Hermanas de Pertė (Perthees) (1740–1815), 1768 m. sudaręs Lenkijos karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinį geografijos atlasą. Šio žymaus žmogaus antkapinis paminklas su įrašu prancūzų kalba vakarinėje kapinių dalyje buvo išlikęs iki 1980 m. Šiuo metu kapo vieta nežinoma [9, p. 144–145; 20, p. 223–224].

Kapinės Pylimo gatvėje veikė iki 1830 m. Netoliese buvo evangelikų gyvenamieji ir administraciniai pastatai: reformatų kolegijos svečių namai, reformatų sinodo rūmai, ligoninė. 1835 m. Pylimo gatvės rytinėje pusėje pastačius naują klasicizmo stiliaus mūrinę bažnyčią, buvusi kapinėse medinė bažnyčia nugriauta [9, p. 143–144].

1829 m. evangelikų reformatų kapinės Pylimo gatvėje jau buvo perpildytos. 1830 m. Vilniaus valdžia reformatams paskyrė plotą ant Bufalo (dabar Tauro) kalno [9, p. 146].

Nors kapinėse nuo XIX a. pradžios jau buvo nebelaidojama, kapai dar buvo gerai prižiūrimi iki 1945 m., kai sovietų valdžia visą reformatų sklypą pavertė skveru. 1955 m. Šreterių koplyčia buvo restauruota (architektas Sigitas Lasavickas), bet vėliau paversta sandėliu. 1983 m., statant paminklą „Tarybiniams partizanams ir pogrindininkams“, evangelikų reformatų kapinės buvo sunaikintos. Nugriauta ir Šreterių koplyčia [30].



Vilnius. Koplyčia evangelikų reformatų kapinėse.
F. 1019, ap. 11, b. 6749, l. 29. Iliustracija iš Vilniaus regioninio valstybės archyvo virtualios parodos: <https://bit.ly/3kxzukm>.



Evangelikų reformatų kapinių planas Reformatų sodo informacinėje lentoje. Jurgitos Lazauskaitės nuotrauka. 2023 m.



Medinės XVI a. evangelikų reformatų bažnyčios vieta.
Jurgitos Lazauskaitės nuotrauka. 2023 m.



Vinholdų koplyčios vieta. Jurgitos Lazauskaitės nuotrauka. 2023 m.



Šreterių koplyčios vieta. Jurgitos Lazauskaitės nuotrauka. 2023 m.

Evangelikų liuteronų kapinės

XVII–XVIII a. evangelikai liuteronai mirusiuosius laidojo Liuteronų senosiose kapinėse prie Totorių gatvės. Čia buvo palaidotas 1767 m. kovo 30 d. miręs architektas Jonas Kristupas Glaubicas. Vėliau šių kapinių antkapiai buvo perkelti į naujasias evangelikų kapines ant Tauro kalno [9, p. 143]. Apie 1805 m. Liuteronų kapinės Totorių gatvėje buvo uždarytos. Šių kapinių antkapių įrašus buvo nurašęs Vilniaus universiteto profesorius Simonas Feliksas Žukovskis. Jie perduoti Vilniaus senienų muziejui.

1798 m. birželį Vilniaus miesto tarybos narys Gotfridas Hahnas naujoms liuteronų kapinėms nupirko žemės sklypą ant Tauro kalno, kur netrukus pastatė ir mūrinį namą. Nuo 1809 m. kapinėse buvo laidojami evangelikai liuteronai. Mūriniame pastate buvo įkurta vargšų ligoninė, o kitame mūriniame pastate gyveno kapinių sargai [9, p. 148].

1819 m. kapinės buvo aptvertos aukšta mūrine tvora, įrengti geležiniai vartai. Abipus jų pastatyti nedideli namukai, kuriuose gyveno duobkasiai, iš rinkliavų išlaikomi elgetos ir invalidai. Kapinių centre buvo pastatyta gubernijos architekto Karolio Šildhauzo suprojektuota koplyčia. Į koplyčios grindis buvo įmūrytos iš senųjų liuteronų kapinių perkeltos penkios XVI–XVIII a. antkapinės plokštės. Į koplyčią vedė medžiais apsodinta alėja [9, p. 146; 20, p. 214]. 1816 m. arba 1819 m. pagal architekto Karolio Šildhauzo projektą buvo pastatyta Vilniaus universiteto medicinos profesoriaus Johano Frydricho Niškovskio klasicizmo stiliaus šeimos koplytėlė, išlikusi iki šių dienų [9, p. 148].

1958 m. Vilniaus miesto vykdomojo komiteto sprendimu kapinės buvo uždarytos, o paminklai pasmerkti sunaikinimui. Tauro kalno viršūnėje buvo pastatytas architekto Vladislavo Mikučiano suprojektuotas pastatas, vėliau pritaikytas profsajungos reikmėms. Jį statant buvo sunaikintas šiaurinis kapinių pakraštys su tvora. Vėliau nugriauta priešais vartus stovėjusi koplyčia, tvora ir prie vartų buvę pastatai. 1972–1973 m. statant Santuokų rūmus, sunaikinti pietinės kapinių dalies kapai ir antkapiai. Niškovskio memorialinėje koplyčioje užtinkuotos memorialinės lentos [9, p. 148–149].

Evangelikų kapinėse buvo palaidoti Vilniaus universiteto profesoriai, literatai, muzikantai, spaustuvininkai, provizoriai, publicistai, teisininkai, Lietuvos evangelikų reformatų bendruomenės generaliniai superintendantai. Tik nedidelė jų antkapių dalis Evangelikų reformatų bažnyčios konsistorijos prašymais buvo perkelti į Rasų, Šv. Jefrosinijos, Bernardinų ar kitas kapines [9, p. 148–149].



Evangelikų kapinės. Janas Bulhakas. Apie 1914 m.
Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos
Skaitmeninio archyvo: <http://bit.ly/3RFItLw>.



Evangelikų kapinių koplyčia. Janas Bulhakas. Apie 1914 m.
Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos
Skaitmeninio archyvo: <http://bit.ly/3x4AteV>.



Niškovskių šeimos koplyčia Evangelikų kapinėse Vilniuje.

Janas Bulhakas. XX a. 2 deš. – XX a. 3 deš.

© Lietuvos nacionalinis muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <https://bit.ly/3FIwnoL>.



Niškovskių šeimos koplyčia Evangelikų kapinėse Vilniuje.

Janas Bulhakas. XX a. 2 deš. – XX a. 3 deš.

© Lietuvos nacionalinis muziejus. CC BY-NC-ND.

Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3I59s1b>.



Evangelikų kapinių vartai. Janas Bulhakas. Apie 1914 m.
Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos
Skaitmeninio archyvo: <http://bit.ly/3x4AteV>.

Senosios žydų kapinės

XVI a.–XX a. pirmoje pusėje Žvejų kvartale (dabar Šnipiškių seniūnija), buvusio Vilniaus koncertų ir sporto rūmų pastato vietoje ir šalia esančioje teritorijoje, buvo Senosios žydų kapinės. Tai pirmosios žydų kapinės Vilniaus mieste. Rašytiniuose šaltiniuose jos pirmą kartą paminėtos 1592 m. Kapinių žemė priklausė Vilniaus pilies ir eiguvos jurisdikcijai [22, p. 211]. Kapinės buvo apsuptos neaukštu žemės pylimu. Čia buvo daug įdomių antkapių, papuoštų reljefais ir architektoniškais XVII a. ir XVIII a. stilių motyvais. Tradiciniai senieji žydų antkapiai buvo maceivos, vertikaliai stovintys stačiakampiai tašyti akmenys, kartais viršuje suapvalinti. Pačios seniausios kapinių maceivos buvo be įrašų. XVI a. jose iškaldavo mirusiųjų vardus, antkapines epitafijas, hebrajiškus įrašus, įvairias simbolines figūras ar ornamentus. Antkapinių įrašų šriftas bei vyraujančios spalvos (juoda, raudona, geltona) buvo būdingos tik Vilniaus žydų kapinėms.

XVIII a. ant rabinų ir turtingųjų žydų kapų buvo statomi tabernakuliai – grotuotomis durelėmis uždaromi namukai, sumūryti iš tinkuotų akmenų, plytų ar ir juodo marmuro ir granito plokščių [9, p. 155]. Šiose kapinėse buvo palaidotas garsusis Talmudo tyrėjas Vilniaus Gaonas bei jo šeima, grafas Valentinas Potockis, kuris iš katalikybės buvo perėjęs į judaizmą.

1831 m. Senosios žydų kapinės buvo uždarytos. Kapinių antkapiai su užrašais išliko iki XX a. vidurio. 1935 m. čia buvo 220 kapų. 1942–1943 m. reicho ministro okupuotoms sritims Alfredo Rozenbergo nurodymu buvo nurašyti Senųjų žydų kapinių antkapinių paminklų įrašai. Kartu buvo pateikti ir kai kurie biografiniai čia palaidotų žmonių duomenys [9, p. 152]. 1955 m. Senosios žydų kapinės sovietų valdžios sunaikintos. Žymių žmonių palaikai 1953 m. perkelti į Naująsias žydų kapines, buvusias Olandų gatvėje, o 1968 m., kai ir šios buvo sunaikintos – į Sudervės žydų kapines [9, p. 155; 22, p. 211].



Senasis Vilnius: kareivinės, senosios žydų kapinės. 1914–1916 m.

VGŽIM A 154. © Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus.

Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/3JOhywH>.



Vilniaus senosios žydų kapinės. Janas Bulhakas. 1917 m. ČDM Ta 1279.
© Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus. Iliustracija iš LIMIS:
<http://bit.ly/3RIYQII>.



Vilniaus žydų kapinės Šnipiškėse. Janas Bulhakas.
Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos
Skaitmeninio archyvo: <http://bit.ly/3YE2c21>.



Vilniaus žydų kapinės Šnipiškėse. Janas Bulhakas.
Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos
Skaitmeninio archyvo: <http://bit.ly/3YE2c21>.



Paminklas buvusių Vilniaus žydų Šnipiškių senųjų kapinių vietoje, [1993 m. pastatytas prie buvusių Sporto rūmų, Olimpiečių gatvėje (skulpt. Jaunutis Makariūnas)]. XX a. 10 deš.

VGŽIM VŽMP 6946. © Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus.

Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/3wsCLnO>.

Naujosios žydų kapinės

Užupyje, Olandų gatvėje, 1830–1940 m. veikė senosios žydų kapinės, kuriose buvo palaidota apie 70 tūkst. žydų. Netoli pagrindinių vartų, aikštėje už sargo namelio, buvo palaidoti Pirmojo pasaulinio karo metais žuvę rusų kariai. Naujojoje kapinių dalyje buvo 1915 m. žuvusių vokiečių kareivių kapų.

Kapinių centre buvo sinagoga, apiplovimo namai, didelė šarvojimo salė [9, p. 157]. Kapinėse buvo daug akmeninių paminklų, vaizduojančių nukirstus medžius, kurie, žvelgiant iš viršaus, sudarydavo iškirto miško vaizdą. 1896 m. kapinės buvo aptvertos aukšta mūrine tvora. Iš senamiesčio, kur daugiausia gyveno žydai, Užupio ir Krivių gatvėmis į kapines ėjo kelias, kuris vietinių gyventojų buvo vadinamas Mirusiųjų arba Mirties keliu [22, p. 195–196].

1961–1963 m. kapinės buvo pradėtos naikinti. 1968 m. jos buvo sulygintos su žeme. Tik kai kurių kultūros veikėjų, rašytojų ir kitų svarbių asmenų palaikai (Šmuelio Josefo Fino, Cemacho Šabado, Gaono), buvo perlaidoti į Sudervės žydų kapines Viršuliškėse. Iš kapinėse stovėjusių paminklinių antkapių buvo sumūryti laiptai į Tauro kalną, į Nacionalinę biblioteką. Ir daugelyje kitų vietų buvo akmenų su žydiškais užrašais. Buvusių kapinių teritorijoje buvo pastatyta gyvenamųjų namų, Ritualinių paslaugų rūmai [9, p. 161–166; 20, p. 222].

2004 m. buvo atstatyta dalis įėjimo vartų, iš antkapių likučių pastatytas paminklas čia palaidotiems žydams atminti. 2016 m. žydų paminklinių akmenų fragmentai iš įvairių Vilniaus vietų perkelti į senąsias žydų kapines Olandų gatvėje [22, p. 196; 31].



Vilniaus žydų kapinės. © Vytauto Didžiojo universitetas.
CC BY-NC-ND. Iliustracija iš ePaveldo: <http://bit.ly/3WEjmLo>.



Užupio žydų kapinės. Vierzė Gamzina. 1953 m. VGŽIM f 2797.
© Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus. Iliustracija iš LIMIS:
<http://bit.ly/3R27txC>.



Užupio žydų kapinės, „Paukštė“, [žydų rašytojo A. Vaiterio (Aizik-Meer Deveniškij) antkapinis paminklas]. A. Januševičius. 1961 m. VGŽIM f 3415. © Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus. Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/3DYxtoq>.



Vilniaus Ušupio žydų kapinės, koplyčia. A. Januševičius. 1961 m.

VGŽIM f 3416. © Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus.

Iliustracija iš LIMIS: <http://bit.ly/3XqrFuG>.



Użupio žydų kapinių vietoje pastatytas memorialas.
Iliustracija iš Vikimedijos: <http://bit.ly/3Ibn3Ei>.

Totorių kapinės

XIV a. pabaigoje – XX a. pradžioje istoriniame Lukiškių priemiestyje buvo dvi totorių kapinės. Pirmosios totorių kapinės Rusijos caro valdžios sprendimu sunaikintos 1901–1902 m., statant Lukiškių kalėjimą. Antrosios kapinės veikė dabartinėje A. Goštauto gatvėje, šalia buvusios mečetės [11, p. 19–24; 20, p. 221]. Totorių kapiai turėjo du antkapinius akmenis: ties mirusiojo galva ir ties jo kojomis. Užrašai buvo arabų, tiurkų, gudų, lenkų, rusų kalbomis. Antkapių forma ir dydis priklausė nuo mirusiojo turtinės ir socialinės padėties. Turtingų totorių antkapiai buvo panašūs į krikščionių: pagaminti iš gero šlifluoto arba tašyto akmens su paausuotais užrašais. Šių antkapių paviršiuje iškaldavo pusmėnulį ir žvaigždę arba stilizuotą Korano giesmę, žemiau – lenkišką epitafiją mirusiajam.

XIX a. pabaigos dokumentuose rašoma, kad kapinės prie Vilniaus mečetės jau perpildytos. 1904 m. Vilniaus miesto dūma paskyrė žemės sklypą totorių ir karaimų kapinėms Kuprioniškėse. Nuo to laiko Lukiškių totorių kapinėse nebelaidota. 1965–1969 m., statant Puslaidininkų fizikos institutą, kapinės sunaikintos [9, p. 166–167].



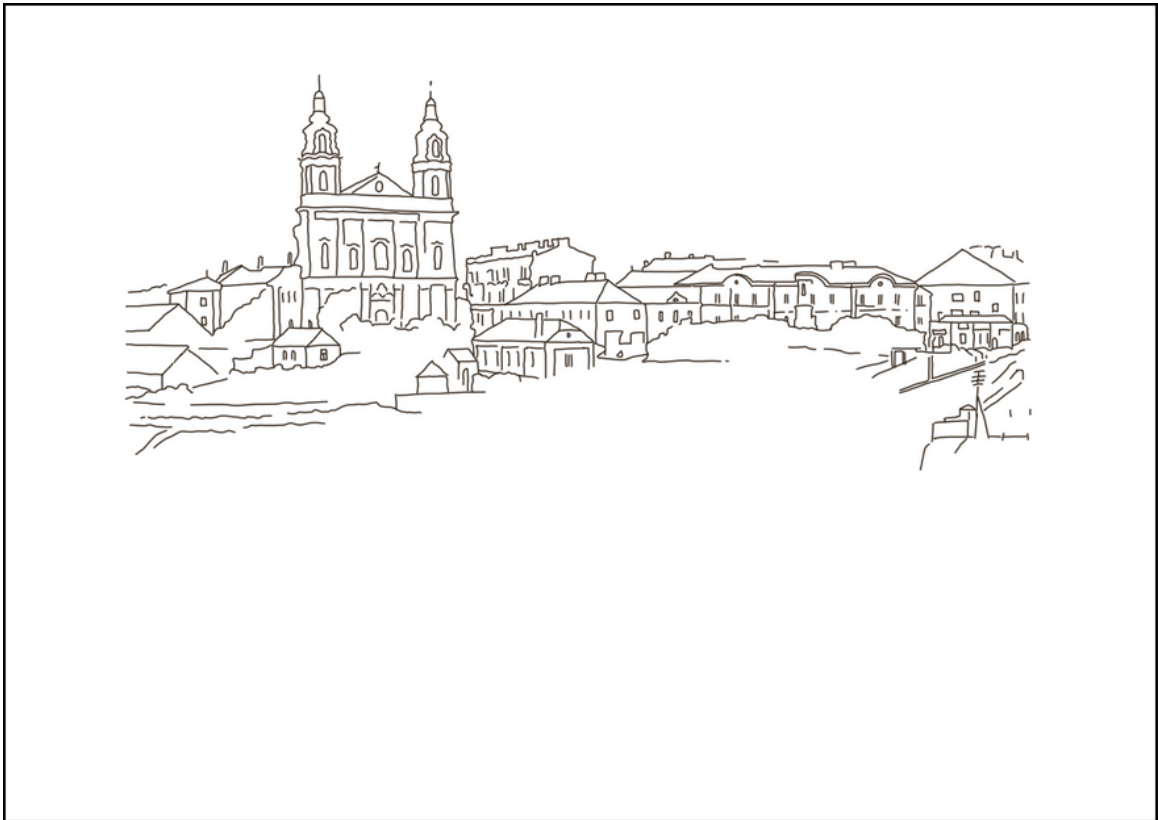
Mahometonų kapinės Lukiškėse. Janas Bulhakas. Iliustracija iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Skaitmeninio archyvo: <http://bit.ly/3JWMj2D>.

Literatūra ir šaltiniai

1. Bairašauskaitė, Tamara. Lietuvos totorių istorija. – Vilnius, 2021. – 495, [1] p.: iliustr., faks., portr.
2. Baužienė, Morta. Pasižvalgymas po senojo Vilniaus mūrus. – Vilnius, 2012. – 415, [1] p.: iliustr.
3. Čaplinskas, Antanas Rimvydas. Didžioji gatvė: valdovų kelias: Vilniaus gatvių istorija: [istorinė studija]. – [Papild. ir patais. leid.]. – Vilnius, [2011]. – 311, [1] p.: iliustr., faks., portr.
4. Čaplinskas, Antanas Rimvydas. Valdovų kelias. Kn. 1, Rūdninkų gatvė. – Vilnius, [2001]. – 295, [1] p.: iliustr., faks., portr.
5. Čaplinskas, Antanas Rimvydas. Valdovų kelias. Kn. 3, Pilies gatvė. – Vilnius, [2005]. – 288 p.: iliustr., faks., portr.
6. Čaplinskas, Antanas Rimvydas. Šv. Jono, Dominikonų, Trakų gatvės. – Vilnius, 1998. – 302, [2] p.: iliustr., faks.
7. Daugudis, Vytautas. Iš Vilniaus miesto praeities. – Vilnius, 1993. – 54, [2] p.: iliustr.
8. Drėma, Vladas. Dingęs Vilnius = Lost Vilnius. – 2-oji patais. laida. – Vilnius, [2013]. – 446, [1] p.: iliustr.
9. Girininkienė, Vida. Vilniaus kapinės. – Vilnius, 2004. – 223, [1] p.: iliustr.
10. Istorinė raida. Valdovų rūmų muziejus [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-02-14]. Prieiga per internetą: <<http://bit.ly/3YLyOC2>>.
11. Jakubauskas, Motiejus. Lietuvos totorių prarasti ir nykstantys objektai. – Vilnius, 2021. – 275, [1] p.: iliustr., žml.

12. Jankevičienė, Algė. Vilniaus Didžioji sinagoga = The Great Synagogue of Vilnius. – Vilnius, 2008. – 31, [1] p.: iliustr.
13. Jučienė, Irena. Vilniaus miesto gynybinė siena / Irena Jučienė, Vytautas Levandauskas. – Vilnius, 1979. – 61, [3] p.: iliustr.
14. Kitkauskas, Napoleonas. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai. – Vilnius, [2009]. – 319, [1] p.: iliustr.
15. Kitkauskas, Kazys Napoleonas. Lietuvos seniausių laikų architektūra. Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-02-14]. Prieiga per internetą: <<http://bit.ly/3I1tWqE>>.
16. Kitkauskas, Napoleonas. Vilniaus katedra. – Vilnius, 1976. – 76, [3] p.: iliustr., planai, žml.
17. Kitkauskas, Napoleonas. Vilniaus pilys: istorija, statyba, architektūra. – 2-oji patais. ir papild. laida. – Vilnius, 2012. – 311, [1] p.: iliustr., faks.
18. Kraštas ir žmonės: Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.). – Vilnius, 1983. – 223, [1] p., [4] iliustr. lap.: iliustr.
19. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rezidencija Vilniuje. – Vilnius, [2010]. – 414, [2] p.: iliustr., faks.
20. Nukentėję paminklai. – Vilnius, 1994. – 243, [2] p.: iliustr.
21. Oskierkų rūmų pastatų kompleksas. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta 2023-01-12]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3vVY011>>.
22. Pasižvalgymai po Vilnių: miesto mikrorajonai. – Papild. ir patais. leid. – Vilnius, 2015. – 294, [2] p.: iliustr.
23. Pilies gatvės pradžia. Lietuvos nacionalinis dailės muziejus [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-01-03]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3ChMyAo>>.
24. Pocevičius, Darius. 100 istorinių Vilniaus relikvų: [nuo XIV a. iki 1944 m.]. – Vilnius, [2016]. – 839, [1] p.: iliustr., brėž., faks., portr., žml.

25. Rekevičius, Lukas. Vilniaus tapatumo sluoksniai Brauno ir Hogenbergo atlase. – Iliustr. – Bibliogr.: 19 pavad. // Urbanistika ir architektūra. – 2010, Nr. 34(1), p. 17–28.
26. Striška, Gintautas. Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmai Vilniaus Žemutinėje pilyje. Atgimusi istorija. Valdovų rūmų muziejus [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-02-09]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3BrH3iu>>.
27. Šiaudinis, Vytautas. Vilniaus maldos namai. – Vilnius, 2001. – 159, [1] p.: iliustr.
28. Valdovų rūmai. Visuotinė lietuvių enciklopedija [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-02-14]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3FNErOd>>.
29. Vanagas, Jurgis. Primirštas Antakalnis: [monografija apie Vilniaus priemiestį]. – Vilnius, 2015. – 229, [1] p.: iliustr., faks., portr., žml.
30. Vilniaus evangelikų reformatų sinodo pastato, kitų objektų komplekso senosios kapinės. Kultūros vertybių registras [interaktyvus]. 2015 [žiūrėta 2023-02-20]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3KlTQYR>>.
31. Vilniaus miestas. Vilnijos vartai [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-02-10]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3YHrmfV>>.
32. Vilniaus Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia. Lietuvai ir pasauliui [interaktyvus]. 2023 [žiūrėta 2023-02-10]. Prieiga per internetą: <<https://bit.ly/3YGYSTC>>.



Vilnius. Dailininkė Kristina Karvelytė. 2023 m.

Vilnius, kurio nebėra: [elektroninis išteklius] / Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka; [sudarė Jurgita Lazauskaitė]. – Vilnius: Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka, 2023. – 1 pdf failas (161 p.): iliustr.

ISBN 978-609-95710-6-5

Leidinyje pristatomi kai kurie neišlikę Vilniaus miesto objektai: Aukštutinė, Žemutinė ir Kreivoji pilys, miesto gynybinė siena ir vartai, pirmoji Vilniaus rotušė, sugriautos didikų rezidencijos, miesto bažnyčios, koplyčios, sunaikintos kapinės. Prie objektų pateikiama trumpa, populiari istorinė informacija. Leidinio tekstai yra santraukos įvairių autorių publikacijų, kurios nurodomos laužtiniuose skliaustuose ir pateikiamos literatūros sąrašė. Leidinys skiriamas plačiajai visuomenei: moksleiviams, mokytojams, miesto gidams ir visiems, besidomintiems Vilniaus praeitimi.

Vilnius, kurio nebėra

Sudarė

Jurgita Lazauskaitė

Redagavo

Zita Tiukšienė

Korektūra

Nijolė Sisaitė

Dizainas

Jurgita Lazauskaitė

Išleido Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka

Trakų g. 10, LT-01132, Vilnius

El. paštas info@amb.lt

www.amb.lt

